מדרש · אגדה · מדרש לקח טוב

מדרש לקח טוב על קהלת

רבנו טוביה ב"ר אליעזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מדרש לקח טוב על קהלת

רבנו טוביה ב"ר אליעזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מדרש-לקח-טוב-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 7
פרק א 8
פסוק א 8
פסוק ב 8
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 10
פסוק ו 10
פסוק ז 11
פסוק ח 11
פסוק ט 12
פסוק י 12
פסוק יא 12
פסוק יב 13
פסוק יג 13
פסוק יד 13
פסוק טו 14
פסוק טז 14
פסוק יז 14
פסוק יח 14
פרק ב 15
פסוק א 15
פסוק ב 15
פסוק ג 15
פסוק ד 16
פסוק ה 16
פסוק ו 16
פסוק ז 16
פסוק ח 16
פסוק ט 16
פסוק י 17
פסוק יא 17
פסוק יב 17
פסוק יג 17
פסוק יד 18
פסוק טו 18
פסוק טז 18
פסוק יז 18
פסוק יח 18
פסוק יט 18
פסוק כ 18
פסוק כא 19
פסוק כב 19
פסוק כג 19
פסוק כד 19
פסוק כה 19
פסוק כו 19
פרק ג 20
פסוק א 20
פסוק ב 20
פסוק ג 20
פסוק ד 20
פסוק ה 21
פסוק ו 21
פסוק ז 21
פסוק ח 21
פסוק ט 21
פסוק י 22
פסוק יא 22
פסוק יב 22
פסוק יג 22
פסוק יד 22

פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק יז 23
פסוק יח 23
פסוק יט 24
פסוק כ 24
פסוק כא 24
פסוק כב 25
פרק ד 25
פסוק א 25
פסוק ב 25
פסוק ג 25
פסוק ד 25
פסוק ה 26
פסוק ו 26
פסוק ז 26
פסוק ח 26
פסוק ט 26
פסוק י 27
פסוק יא 27
פסוק יב 27
פסוק יג 27
פסוק יד 27
פסוק טו 28
פסוק טז 28
פסוק יז 28
פרק ה 28
פסוק א 28
פסוק ב 29
פסוק ג 29
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 29
פסוק ז 30
פסוק ח 30
פסוק ט 30
פסוק י 31
פסוק יא 31
פסוק יב 31
פסוק יג 31
פסוק יד 31
פסוק טו 31
פסוק טז 32
פסוק יז 32
פסוק יח 32
פסוק יט 32
פרק ו 32
פסוק א 32
פסוק ב 32
פסוק ג 33
פסוק ד 33
פסוק ה 33
פסוק ז 33
פסוק ח 33
פסוק ט 33
פסוק י 34
פסוק יא 34
פסוק יב 34
פרק ז 34
פסוק א 34
פסוק ב 35
פסוק ג 35
פסוק ד 35
פסוק ה 35

פסוק ו 36
פסוק ז 36
פסוק ח 36
פסוק ט 36
פסוק י 36
פסוק יא 36
פסוק יב 37
פסוק יג 37
פסוק יד 37
פסוק טו 37
פסוק טז 37
פסוק יז 38
פסוק יח 38
פסוק יט 38
פסוק כ 38
פסוק כא 38
פסוק כב 38
פסוק כג 38
פסוק כד 39
פסוק כה 39
פסוק כו 39
פסוק כז 39
פסוק כח 39
פסוק כט 39
פרק ח 40
פסוק א 40
פסוק ב 40
פסוק ג 40
פסוק ד 41
פסוק ה 41
פסוק ו 41
פסוק ז 41
פסוק ח 41
פסוק ט 42
פסוק י 42
פסוק יא 42
פסוק יב 42
פסוק יג 43
פסוק יד 43
פסוק טו 43
פסוק טז 43
פסוק יז 43
פרק ט 43
פסוק א 43
פסוק ב 44
פסוק ג 44
פסוק ד 45
פסוק ה 45
פסוק ו 45
פסוק ז 45
פסוק ח 46
פסוק ט 46
פסוק י 46
פסוק יא 46
פסוק יב 47
פסוק יג 47
פסוק יד 47
פסוק טו 47
פסוק טז 47
פסוק יז 48
פסוק יח 48
פרק י 48
פסוק א 48
פסוק ב 49

פסוק ג 49
פסוק ד 49
פסוק ה 49
פסוק ו 49
פסוק ז 49
פסוק ח 50
פסוק ט 50
פסוק י 50
פסוק יא 50
פסוק יב 51
פסוק יג 51
פסוק יד 51
פסוק טו 51
פסוק טז 51
פסוק יז 51
פסוק יח 52
פסוק יט 52
פסוק כ 52
פרק יא 53
פסוק א 53
פסוק ה 53
פסוק ו 53
פסוק ז 53
פסוק ח 54
פסוק ט 54
פסוק י 54
פרק יב 54
פסוק א 54
פסוק ב 54
פסוק ג 55
פסוק ד 55
פסוק ה 55
פסוק ו 56
פסוק ז 56
פסוק ח 56
פסוק ט 56
פסוק י 57
פסוק יא 57
פסוק יב 58
פסוק יג 58
פסוק יד 58

הקדמה

כתוב טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי אמ' טוביהו ב"ר אליעזר ז"ל על שצפה דוד מלך ישראל ברוח הקדש שכר עמילי תורה וטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבא אמ' טוב טעם ודעת למדני בקש רחמים מלפני הקב"ה שיתן לו לב שומע בתורה. ותהא תורתו לשמה שנא' טוב טעם ודעת למדני שיש טעם שהוא כמו צווי כענין מטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס. ויש טעם שהוא חכמה ענין וטעם זקנים יקח ויש מפרשים על מנהג כענין בשנותו את טעמו. וכאן אמר טוב טעם ודעת היא טעמה של תורה כענין שנ' טעמו וראו כי טוב ה' שתהא תורתו מובחרת שלא יאמר על טומא טהור ועל טהור טמא על אסור התר ועל התר אסור. זו דעת את הקב"ה כענין שנ' וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' דע את אלהי אביך (למדנו) מלמד שצריך אדם לבקש רחמים מלפני הקב"ה שילמדהו דרך הטובה בענין שנ' אני י"י אלהיך מלמדך להועיל מדבר לדבר. ת"ל כי במצותיך האמנתי מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב ליראיך וללומדי תורתך ולמקיימי מצותיך. וכדרך שבקש דוד לפני הקב"ה טוב טעם ודעת למדני כך בקש שלמה בנו בגבעון שנא' ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבחין בין טוב לרע. ואומ' הנה עשיתי כדבריך. הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. וכתי' וי"י נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו וכתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף. אעפ"י שאין מקרא יוצא מידי פשוטו מ"מ לא מצינו ג' אלפים משל ולא חמשה ואלף שאמר בשירו לפיכ' אנו סומכין על מדרשי חכמים וכן אמר אבמרי' ז"ל וידבר שלשת אלפים אלו שלשת אלופים משלי קהלת ושיר השירים שיצאו מתוך חמשה חומשי תורה. ואלף שאלפו לישראל להגות בו ומצינו אלף שהוא למוד כענין שנ' אלף המגן תלוי עליו והוא אלוף של מגן זה הקב"ה ושינה שמו של שלמה בספר ואמ' דברי קהלת בן דוד וכשם ששינה שמו לקרותו קהלת ויש בו מדרש כך כל דבריו סתומים ומהן שסותרין זה את זה וכל מדרשיו כלם נכוחים למבין אמ' רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה ומפני מה לא נגזוהו מפני שתחילתן דברי תורה וסופן דברי תורה תחילתן דברי תורה מאי היא דכתי' מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ואמרי דבי ר' ינאי תחת השמש הוא דאין לו למעלה מן השמש יש לו. זו תורה שהיא קדומה לעולם שנ' י"י קנני ראשית דרכו. וסופן דברי תורה מאי היא דכתי' סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא וגו' ומה היו דבריו סותרין זה את זה כגון טוב כעס משחוק וכתי' ושבחתי אני את השמחה וכיוצא בהם.

פרק א

פסוק א

דברי קהלת בן דוד. כל מקום שאתה מוצא קינטורין בדברי הנביאים פותחין לשון דבור. במשה רבי' הוא אומ' אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל ותחילתו וסופו קינטורין. ממרים הייתם עם י"י מיום דעתי אתכם כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה. בעמוס הוא אומ' דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע. דברי קנטרין דכתי' ויאמר י"י מציון ישאג ומירושלם יתן קולו. ואכלו נאות הרועים ויבש ראש הכרמל. ואומ' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. ואומ' שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העושקים דלים והרוצצות אביונים. ואומ' שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל. בירמיהו הוא אומ' דברי ירמיהו בן חלקיהו ודבר דברי קינטורין שנ' יאמר י"י אלי הנה נתתי דברי בפיך. ואומ' ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ. ואומר הה נתתיך היום הזה לעיר מבצר ולעמוד ברזל וכו' וכאן נאמר דברי קהלת שהיו דבריו קינטורין על הבלי עולם. קהלת שהיה מקהיל קהילות ודורש ברבים וכן הוא אומ' ועוד למד דעת את העם ואיזן וחיקר תקן משלים הרבה. בן דוד. הוא נאה לאביו ואביו נאה לו מלך בן מלך חכם בן חכם צדיק בן צדיק. אמת טוב לו לאדם שתהא לו זכות אבות להתלות בהם אבל מי שיש לו זכות עצמו טוב לו מכל זכיות אבותיו. שהרי השור נתלה בגיד אחד משלו אם נתחתכו גידיו הוא צריך כמה חבלים להתלות בו. מלך בירושלם מקום שכינה מקום נבואה מקום תורה וכן הוא אומ' פה אשב כי אויתיה ואומ' והיו עיני ולבי שם כל הימים וכתי' כי מציון תצא תורה ודבר י"י מירושלים.

פסוק ב

הבל הבלים אמר קהלת. שדבר קהלת על הבלו של עולם. שהכל סף וכלה והדורות נוהגין כמנהגם זה אחר זה ובונים בני אדם בנינים גדולים והבונים מתים והבנין עומד הלא כי להבל יגע. והזכיר בפסוק זה שבעה הבלים הבל הבלים הרי שלשה הבל הבלים הרי ששה הכל הבל הרי שבעה כנגד שבעת ימי השבוע וכנגד מעשה בראשית שנבראו בהם והם עתידים כולם להיכלות שנא' כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. ואומ' וחפרה הלבנה ובושה החמה. אם אלה כך כ"ש שאר ברואים. ס"א כנגד שבעה עולמות שהאדם מתגדל בהן. כשהוא בן שנה הוא כפות בעריבה. בן ב' שנים קופץ מיכן ומיכן בן י' שנים משוטט בחצו ושומח בלא דאגה. בן כ' רודף אחר אשה ויצרו חזק. נשא אשה

רודף אחר מזונותיו ומזונות ביתו. היו לו בנים כבד עליו העול. הזקין תשש כחו כבד עליו עולמו. הרי כאן ז' ולמה חלק הפסוק ואומ' שלשה בראשו ושלשה בשניה והשביעי באחרונה מלמד שהיה מלמדם לישראל על ענין הבל העולם ועוד היה מחדש עליהם חכמות ומדרשות לפיכ' חלקם ואמ' הבל הבלים אמ' קהלת הבל הבלים הכל הבל. זה יום המיתה שהנשמה דומה להבל הקדירה בשעה שהיא יוצאה מן הגוף והוא סופו של אדם לכך אמר באחרונה הכל הבל.

פסוק ג

מה יתרון לאדם. כלומ' מה ישרון. שי"ן במקום תי"ו. כגון פשר דבר ואין פותר אותם לפרעה ואמ' מה שבח יש לאדם. בכל עמלו. בי"ת במקום מ"ם. לאדם קרא כל העולם על שם אדם הראשון שבא מן האדמה ושב אל האדמה. בכל עמלו זהו שאמרו חכמים שפתח בדברי תורה ואמ' בכל עמלו אין לו יתרון לפי שהוא תחת השמש אבל העומל בתצורה דבר שהוא קודם השמש יש בו יתרון והנאה שנאמר בהתהלכך תנחה אותך וגו' בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. וכן אמ"ר לוי יש הנאה לבריות שמסגלין מצות ומעשים טובים והקב"ה מאיר פניהם כגלגל חמה שנא' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו לפי שראינו בני אדם מהם רשעים ואוכלים את עולמם בשלוה ומהם צדיקים וכל ימיהם בצער ידענו שיש הנאה לעולם הבא על עמל שעומלין במה שהיה קודם השמש. וכן אמרו ז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ולמה אמר תחת השמש ולא אמר תחל השמים לפי שהשמש גדול שבמאורות והוא יוצא מן המזרח ובא במערב ומתגלגל בגלגל העליון. כך העולם הזה מתגלגל והולך דור אחר דור וכן הוא אומר אחריו דור הולך ודור בא כדרך שהשמש מתגלגל בתוך הרקיע ולא ישנה תפקידו ולא זה יחוש ולא ישכב (יתעכב).

פסוק ד

דור הולך ודור בא. לפי שאמר למעלה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש כשם שהשמש מתגלגל ברקיע והוא זורח במזרח ושוקע במערב וחוזר למקומו כך הדורות. דור הולך ודור בא אלו בני אדם שנולדים בעולם ומתים ובאים אחרים תחתיהם. והארץ לעולם עומדת. כלומ' הארץ אינה משנה ממנהגה. שאין אדם זורע חטים ומעלה שעורים, שעורין ומעלה חטין. וכן אמ"ר יצחק עומדת שמעמדת ווסתה עליה. כשם שהשמש אינו משנה תפקידו כך הארץ אינה משנה תפקידה. ס"א דור הולך ודור בא. אמ"ר ברכיה אין דור פחות מס' רבוא כענין שנ' אם יראה איש באנשים האלה הדור מלמד שאין יום שאין מתים ס' רבוא ונולדים ס' רבוא. ס"א דור הולך ודור בא מלמד

לעתיד לבא עומדים המתים כדרך שהן עומדין בשעת מיתתן. חיגר עומד חיגר. סומא עומד סומא שנ' דור הולך ודור בא כדרך שהולך כך בא. וכל כך למה שלא יהיו אומ' אחרים המית ואחרים החיה אלא עומדין במומן ומתרפאין וכן הוא אומר אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא בתחילה אמ' החמור ואחר כך הקל אלא לומר לך מה מחיצה ורפואה כאחד אף מיתה וחיים כאחד והארץ לעולם עומדת. אלו ישראל שנקראו ארץ חפץ ואמ' מיום גלות הארץ, וכי הארץ גלתה אלא אלו ישראל שנקראו ארץ.

פסוק ה

וזרח השמש ובא השמש. אבא בשם ר' אבא ב"ר כהנא אמ' וכי אין אנו יודעין שאם זרח השמש בא השמש. אלא שעד הקב"ה משקיע שמשו של צדיק מקים אחר תחתיו קודם שניטל זה מן העולם כדי שלא יהא העולם חשך. וכן אמרו ז"ל במסכת סנהד' מאי דכתי' כי לי"י מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. ראה הקב"ה שהצדיקים מעוטין עמד ושתלן בכל דור ודור כדי שתהא העולם מתקיים בהם. ואל מקומו שואף. כלומר ואין אדם מגיע במדרגתו של חבירו כי אם במה שיגזר עליו מן השמים להיות מקומו ומדרגתו. זורח הוא שם. מעשיו נזרחין בדורו ובמה שזכה בו. שהרי היו האבות זורחין כל אחד ואחד בדורו ובצדקתו שופטי ישראל שבאו וחכמי הדורות עד ימות מלך המשיח. ודע שדברי קהלת עמוקים נדרשין על מדרש החכמה ועל משמען של הפסוקים. וזרח השמש ובא השמש. לפי שאמר הבל הבלים זכר גם דברים שאינם מתכלים כענין שנ' והארץ לעולם עומדת. וגם השמש שזורח ושוקע בכל יום ויום. ואל מקומו שואף. אמ"ר שמואל בר נחמני יכול הוא גלגל חמה לעלות בשעתו ולשקוע בשעתו אלא שהקב"ה מצוה עליו בכל שעה. לשון שואף כמו השואפים אביון הדוחקים אביון, כלומ' ואל מקומו שהוא בו שואף עליו הקב"ה במאמרו. זורח הוא שם, שלא ירוץ וישקע מהרה שכשם שיש גבול לים כך יש גבול לשמש ולירח וכן אמרו ז"ל שס"ה חלונות יש בו במנין ימות החמה ולכולם קרא שמות. תנו בשם ר' נתן נרתיק יש לו לשמש ובריכה של מים לפניו ובשעה שהוא יוצא לעולם הקב"ה מוציאו מנרתיקו ושורף את הרשעים שנ' כי הנה היום בוער כתנור והיו כל זידים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא.

פסוק ו

הולך אל דרום. עונה אל פסוק שלמעלה שאמ' וזרח שאין הרוח נקראת בלשון זכר בכל מקום בואי הרוח ורוח סערה באה אלא על השמש עונה אם כפירוש הראשון. ואם כפירוש השני עונה על זריחת ישראל שהוא כל אחד הולך אל דרום שהחכמה היתה בארץ ישראל שנקראת דרום כענין שנ' הטף אל נגף והנבא אל מקדשם. וסובב אל צפון,

שהלכו בגלות בארץ צפון. סובב סובב הולך. שפזרו ישראל בד' רוחות השמים שנ' כי בד' רוחות השמים פזרתי אתכם בית ישראל. ועל סביביו שב הרוח. המפוזרים לכל רוח עוד ישובו אל מקום שיצאו משם. וישראל נקרא בהרבה מקומות בלשון יחיד. ס"א על פירוש השני הולך אל דרום ביום לפי שיוצא מן המזרח והולך אל דרום. ובימות החמה הולך מזרח ודרום ומערב ושוקע בפאת מערבית צפונית ובימות הגשמים יוצא מפאת מזרחית דרומית והולך את רוח הדרום עד פאת דרומית מערבית ושוקע נמצא הולך אך דרום ביום לעולם. וסובב אל צפון. בלילה שהסבוב בלילה כענין שנ' אקומה נא ואסובבה בעיר שמעולם לא עבר השמש בצפון ביום כי אם בלילה אבל מזרח ומערב פעמים מסובבתם ופעמים מהלכתם. לכך נאמ' סובב סובב הולך הרוח ואל סביבותיו שב הרוח. כלומ' הפיאה נקראת רוח כמו מדד רוח הקדים בקנה המדה אלו פני רוח המזרח ורוח המערב שפעמים מסובבים ופעמים הולכים לפיכך נאמ' בהם סבוב והלוך שנ' סובב הולך הרוח הפיאה של מזרח וכן הפיאה של מערב שהרוח משמש לשון נקבה בכל מקום.

פסוק ז

כל הנחלים הולכים אל הים. מדבר על ישראל שהיו נכנסין להר הבית. והים איננו מלא כדתנן. עומדין צפופין ומשתחוים רווחים. אמ"ר שמואל ב"ר אימא בשם ר' אחא ריוח ד' אמות לכל צד כדי שלא יהא שומע תפילתו של חבירו. אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת. שהיו חוזרין לאהליהם שמחים וטובי לב. ס"א על פשוטו של פסוק אמ' כל הנחלים היורדין מבין ההרים והמושכים בגבעות ובשפלה הולכים אל הים. זה אוקיינוס הים הגדול הסובב את הועלם. והים איננו מלא. אינו יוצא מכמות שהיה מששת ימי הבראשית שנ' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם לא יעברנהו. אל המקום שהנחלים הולכים. מקום שנגררים שם במורד ללכת אל הים הם שבים ללכת כל הימים כימי השמים על הארץ. ס"א שם הם שבים ללכת שהעננים שואבים מי הגשמים מן הים ומורידים אותם על הארץ נעשים נחלים ועוד הולכים אל הים.

פסוק ח

הדברים יגעים. אפי' דברי תורה צריכים יגיעה כל הדברים שבעולם להתבונן בהם בני אדם צריכין יגיעה כ"ש על נפלאות שעשה הקב"ה בעולמו, שיגיעי האדם למצא חיי קדם ולא ימצא. לא יוכל איש לדבר. שאם יבא לספר תעצומת בורא הכל לא יוכל לפי שאין להם סוף וחקר. לא תשבע עין לראות. חדוש שהקב"ה מחדש בעולמו. אין עין האדם שבע לראות. ולא תמלא אזן משמוע. גבורת י"י שאם יש מי שמספרין אוהבים

בני אדם לשמוע. ואין תלאות והיגע כי אם בפה. והוא דומה לנחלים שהולכים אל הים ואינו לא כך לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמוע.

פסוק ט

מה שהיה הוא שיהיה. כשם שהיה ישראל במלכותם כך עתידין להיות מה שעשה הקב"ה והשמיד האומות מלפני בני ישראל בבואם אל הארץ הוא שיעשה שנ' ועשיתי באף ובחימה נקם את הגוים ואומ' אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. ואין כל חדש תחת השמש, כלומ' כשם שהקב"ה מחדש מעשה בראשית בכל עת כך עתיד לחדש מלכות ישראל מה שהיה שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים והוליכם במדבר הוא שיהיה שנ' ואנכי י"י אלהיך מארץ מצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד. ואומ' כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

פסוק י

יש דבר. כלומ' וכי יש דבר בעולם שאמר האדם ראה זה חדש הוא שאפי' המדרשות וההגדות וכל מה שהיו עתידין סופרים לחדש וכל מה שהדרשנים דורשין בכל דור אינו חדש כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו וראיה לדבר דכתי' ויתן י"י אלי את שני לוחות האבנים ועליהם ככל הדברים. מהו ככל הדברים לרבות חדוש טעמים שהם היו מבוארים לו למשה. אלא שזכה זה ונקרא על שמו. תדע שהוא כן שהרי ישעיה הנביא אומ' לא מראש בסתר דברתי מעת היותי שם אני ועתה י"י אלהים שלחנו ורוחו. מלמד שכל הדורות גלויות היו לפני כסא הכבוד.

פסוק יא

אין זכרון לראשונים. אחר שדבר על ישראל שעתיד הקב"ה לחדש ימיהם כימי קדם על הרשעים אין זכרון לראשונים ר' יהודה בשם ר' שמעון אומ' אין זכרון לאנשי דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול. וגם לאחרונים. אלו אנשי סדום ועמורה והמצריים שכלו מן העולם. עד שיהיו לאחרונה. הם שמימות שלמה עד ימות המשיח לא יהיה להם זכרו לאותם הרשעים עד שיהיו לאחרונה עם ישראל שעתיד הקב"ה להעמידם לאחרונה כענין שנ' ואחרון על עפר יקום. ואומ' הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ואומר י"י בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. ואו' לא כאלה חלק יעקב. ר' חילפא אומ' אין זכרון לראשונים לנסים הראשונים עד שלא יצאו ישראל ממצרים. וגם לאחרונים שיהיו אלו נסים שנצטוו שנעשו לישראל משיצאו ממצרים ושבכל הדורות לא יהיה להם זכרון. עד שיהיו לאחרונה. אלו העתידין להיות לימות המשיח שנ' לכן הנה ימים באים נאם י"י

לא יאמרו עוד חי י"י אשר העלה ואשר הביא בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי י"י אשר העלה ואשר הביא בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הפיצם שם.

פסוק יב

אני קהלת. לפי שהחכמה על לשון נקבה שכשם שהנקבה יולדת כך חכמת שלמה היתה יולדת חכמות רבות דבר מדבר. לכך נאמר אני קהלת. הייתי מלך. הוא שאמרו ז"ל מלך והדיוט ומלך היה כשאומ' הייתי מכלל דעכשיו לא הוה. ס"א הייתי מלך פירושו בזמן שהייתי מלך ונתיאשתי מכל עסקי ולא נתרו לפני עסקים להתעסק בהם התעסקתי בחכמה על ישראל העם שבחר בהם הקב"ה וכל ישראל ויהודה היה ממשלתו בירושלים העיר שבחר בה הקב"ה.

פסוק יג

ונתתי את לבי. מלמד שהלב מהרהר לדרוש. ולתור בחכמה. מלמד שהלב רואה. על כל אשר נעשה תחת השמים. אלו צרכי העולם. הוא רע, אמ"ר נתן מהו ענין רע זה שיפוע של ממון שאם יש לו לאדם מאה חפץ לעשותן ק"ק מאתים חפץ לעשותם ד' מאות. נתן אלהים לבני אדם לענות בו. זה הממון שנתנו הקב"ה לבני אדם לענות בו לטוב ולרע. לטוב כענין שנ' וענתה בי צדקתי ביום מר. וכן אמ"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי פעמים שהממון של האדם לענות בו טובה וזכות. כגון שעושה ממנו צדקה. וכן לענות בו רעה. כענין שנ' לענות בו סרה זה שמקבץ ממונו לדעתו ואינו נותן ממנו צדקה אדרבה נוזל וחומס. ס"א ענין רע נתן אלהים לבני אדם שהם לומדים ושוכחים ורבנן דתמן בשם ר' יצחק ור' טוביה בשם ר' יצחק השכחה לטובתו של אדם שאם היה לומד תורה ואינו שוכח היה מתעסק בה שלש שנים והולך ומתעסק בדברי הבטלה ומניח דברי תורה. אבל מתוך שהוא שוכח אינו מזיז עצמו מדברי תורה כל ימיו. ס"א הוא ענין רע נתן אלהים שהקב"ה נתן להם פורענותם על ענין רע שיש לבני אדם זהו הגוזל. בוא וראה הדבר דאמ"ר יעקב בשם יוחנן עשרים וארבעה חטאות סדר יחזקאל ולא חתם אלא על הגזל (שנ' הנה) הכתי כפי על כפי אל בצעך לכך נאמר הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו.

פסוק יד

ראיתי את כל המעשים שנעשה תחת השמש. צפה שלמה בחכמתו על כל המעשים של עולם. והנה הכל הבל. חוץ ממה שנעשית קודם השמש. היא התורה והחכמה והתשובה כענין שנ' י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. ואומ' בטרם הרים יולדו וכו'. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם.

פסוק טו

מעוות לא יוכל לתקון. זה שמת בלא תשובה והוא הולך מעוות מן העלם לא יוכל לתקון לעולם הבא. וחסרון. מי שהוא חסרון מן המצוות בעולם הזה לא יוכל להמנות עם הצדיקים לעולם הבא שנא' אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא לעולם הבא מכאן אמרו ז"ל העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת. מי שטרח בערב שבת אוכל בשבת ומי שלא טרח מערב שבת מהיכן יאכל. וכן הוא אומ' לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. מי שטרח בקיץ יש לו בחורף. ר' שמעון אומ' מעוות לא יוכל לתקון זה הבא על הערוה (והוליד ממנה ממזר) וחסרון לא יוכל להמנות זה שמנוהו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם. ס"א על דרכו של עולם. מעוות לא יוכל לתקון. מה שברא הקב"ה מעוות מי יוכל לתקנו כמו הגמל. וחסרון. מי שהוא חסר אבר מי יוכל למלאותו. להודיע לבני אדם וללמדם חכמת יראת אל.

פסוק טז

אני הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני בירושלים ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. מצינו שהלב מדבר והלב רואה והלב שומח והלב שומע והלב מבין שנ' ונתתי לעבדך לב שומע הלב שומח שנ' לכן שמח לבי.

פסוק יז

ואתנה לבי לדעת חכמה. זו חכמת התורה. ודעת. זו יראת י"י. הוללות. ר' חנינא בר פפא אמ' זו מלכות וסכלות זו טרחות. ור' סימון אומ' הוללות זו מצות כדתנן הוי שקוד ללמוד תורה מה שתושיב לאפיקורוס וסכלות זו טפשות של בני אדם הרשעים המתגאים בעצמם. ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח. שהולכים ברצון עצמם ואומ' אין כמונו ומי ימשול בנו.

פסוק יח

כי ברוב חכמה רוב כעס. כל אדם שהוא חכם רואה דבר שאינו הגון וכועס. וכן הוא אומ' פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. אבל ההדיוטים רואים דבר אסור ודבר ערוה ואומ' מה בכך. ס"א כי ברוב חכמה רוב כעס. בזמן שתלמיד חכם עובר עבירה רב כעס עליו מן השמים כדרך שאתה מוצא בדואג ובאחיתופל ובבני עלי הכהן. יוסיף דעת ויסיף מכאוב שאם נפל אדם רופא לחולי לפי שהוא בקי ויודע הרפואות ויודע את חליו קשה שאינו עומד לפיכך הוא כואב על נפשו. כך היודע שחטא ודינו גדול לפיכך הוא כואב על נפשו. אבל ההדיוט אינו חושש. ס"א כי ברוב חכמה מאין תבא החכמה

לאדם ברוב כעס שרבו כועס עליו. ויוסיף דעת. מי הוא מי שיוסיף מכאוב שהלקהו רבו הרבה.

פרק ב

פסוק א

אמרתי אני בלבי לכה נא בוא עתה אנסכה בשמחה. ויתקן דרך טוב לעזוב דרך רשע. כמו נסכתי מלבי והיא השמחה שיעזוב רשע דרכו. וראה בטוב לראות דרך הטוב להלוך בו בני האדם. ס"א אנסכה אנסה בה וכה דרך הטוב להבחין בין שניהם. וראה בטוב. שיהא רואה דרך הטוב. והנה גם הוא הבל שיצר הרע שהוא נוהג בבני אדם הבל. והוא מתעה אותם לגיהנם אבל לעתיד לבא כתי' והסירותי את לב האבן מבשרכם.

פסוק ב

לשחוק אמרתי מהולל. אמר רבא בר כהנא כל שחוק שאומות העולם שוחקים ושמחים מהולל הוא מעורבב הוא וסופם תהלה ולשמחה של אומות העולם מה זו עושה מה לישראל עמהם לעשות וכן הוא אומ' אל תשמח ישראל אל גיל העמים. ס"א לשחוק אמרתי מהולל לפי שיש שחוק בעולם והוא מתהפך לערבוב וכן לשמחה מה זו עושה כגון שמחה שהיתה לאהרן ביום השמיני ועד שהוא שומח נהפכה שמחתו ליגון שנ' ותצא אש מלפני י"י. וכן בהרבה מקומות שאין אדם יודע עד כמה תמשך שמחתו ושחיקתו. לפיכך ראוי לאדם להיות אימת בוראו עליו כל שעה ושעה כדרך שאתה מוצא בדור המבול שנ' בהם זרעם נכון לפניהם עמם וכתי' וימחו מן הארץ. וכן בסדום כתי' ארץ ממנה יצא לחם וכתי' וי"י המטיר על סדום ועל עמרה ואין לך אדם שמוציא עולמו משלם לכך נאמר ולשמחה מה זו עושה. מה הנאה יש לו לאדם בשמחתו.

פסוק ג

תרתי בלבי. דבר שאדם צופה ומתבונן בו הוא תרתי כענין ויתורו את ארץ. למשוך ביין את בשרי. להטריח ביינה של תורה. ואת עצמי ולבי נוהג בחכמה. אמ"ר אחא בשבילה של תורה. ולאחוז בסכלות. ולאחוז ולהבין בשבילי הסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם. הואיל וחייו של אדם מספר הם ילך ויעסק בתורה והוא יחיה שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה. ס"א תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי הוא השחוק והשמחה ולבי נוהג בחכמה הרבה ולאחוז מעטו בסכלות להבחין בין דרך החכמה לדרך הסכלות לפי שההוללות הם רעיון רוח והחכמה רוב

כעס והשמחה היא הבל לפיכך תפשתי בשלשתן ביין שהוא שמחה ובחכמה ובסכלות לראות אי זה טוב.

פסוק ד

הגדלתי מעשי. ממעשי אבותי. בניתי לי בתים. את בית אל ואת בית המלך. נטעתי לי כרמים. כמשמעו שנ' כרם היה לשלמה.

פסוק ה

עשיתי לי גנות ופרדסים. גנות הוא גן ירק פרדסים לפירות האילן. ונטעתי בהם עץ כל פרי. אפי' אילן פלפלין. וכן אמ"ר ינאי בריה דר' שמעון ב"ר ינאי שלמה עמד על משתיתה של ארץ ישראל וידע אלו מעיינות המפולשים לאנדקי והיה נוטע בהן והיו עושין פירות.

פסוק ו

עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים. יער של פירות.

פסוק ז

קניתי לי עבדים ושפחות. הם הנתינים. ובני בית. הם בני עבדי שלמה וגם הנציבים כענין שנ' וכלכלו הנציבים האלה את המלך ולא יעדרו דבר. גם מקנה וצאן הרבה היה לי דכתי' ועשרה בקר בריאים וברבורים אבוסים. מבל שהיה לפני בירושלם.

פסוק ח

כנסתי לי גם כסף וזהב. דכתי' ויתן שלמה המלך את הכסף בירושלם באבנים וסגולת מלכים. דכתי' וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה. והמדינות. כגון מלכת שבא. עדיתי לי שרים ושרות. משוררים זכרים ונקבות. ותענוגות בני האדם. הם במרחצאות שידה ושידות. הם מיני רפואות שילמדו השידים והשידות שהם. שדה ושדות כלי הארגז כמה תענוגות יש לבני האדם בהן ר' חיי ב"ר נחמיה אומ' וכי בא הכתוב ללמדנו עשרו של שלמה אלא כנגד התורה הוא מדבר. הגדלתי מעשי עד וגדלתי והוספתי וגו'.

פסוק ט

הוספתי וגדלתי מכל שהיה לפני בירושלים. הכליל גם את דוד אביו. וכן הוא אומ' רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך. אף חכמתי עמדה לי. אמ' שלמה כל אף וכעס שבא עלי ללמוד החכמה היא עמדה לזקנתי. מ"א אף חכמתי עמדה לי כל דבר שחשבתי בחכמה לעשות היא עמדה לי.

פסוק י

וכל אשר שאלו עיני אלו הנשים. כענין שנ' כי היא ישרה בעיני. לא אצלתי מהם לשון מניעה אל"ף בקום עי"ן כלומ' לא עצלתי מהם מלעשות לא מנעתי מהם את לבי מכל שמחה של נשים. כי לבי שמח בכל עמלי שהיה לו אלף נשים. וזה היה חלקי מכל עמלי. זה רחבעם דכתי' ובן שלמה רחבעם. ס"א וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם זו חכמת התורה דכתי' בני אל יליזו מעיניך. כי לבי שמח בכל עמלי. שברה של תורה, וזה היה חלקי מכל עמלי לעולם הבא.

פסוק יא

ופניתי אני מכל מעשי שעשו ידי. שיגיעתי בתורה. ובעמל שעמלתי לעשות. חוכמות וספרים. והנה הכל הבל ורעות רוח. כספל הזה שנתמלא בשעתו ומתפנה בשעתו כך כל התורה שלמד שלמה בשעתו אבדה דכתי' ויעש שלמה את הרע. ואין יתרון תחת השמש. כי אם בתורה שהיא לפני השמש.

פסוק יב

ופניתי אני לראות חכמה. חכמה יתירה. והוללות וסכלות. הוללות זה המינות וסכלות זו הטפשות להבחין ביניהם. כי מה האדם כשיבא אחרי המלך. אחרי מעשיו של מלך מלכי המלכים. את אשר כבר עשוהו כלומ' מי יוכל לומר אם היה כן וכן היה נאה. אמ"ר שמעון בן יוחאי מלך בשר ודם שבנה פלטרין ובני אדם נכנסין לתוכה יכולין הם לומר אם היתה התיקרה גבוהה ביותר זו נמוכה היתה נאה אלו היה העמודים גבוהים יותר כמה היתה נאה אבל על מעשיו של הקב"ה מי יוכל לומר כן היה נאה וכן היה נאה כלומ' יוכל אדם לומ' אם היו לו שלשה עינים כמה היה נאה וכן או להחליף מתוקן נבראו. את אשר כבר עשוהו, כמו נעשה אדם והוא על דרך גדולה ושלטנות שהרי כתיב הוא עשך ויכוננך. ס"א כי מה האדם. כי מה יש לו לאדם לעשות אלא שיבא אחרי המלך אחרי מלכות התורה כדכתיב בעצתך תנחני ואחר כרבוד תקחני. את אשר כבר עשוהו. הצדיקים הראשונים הלכו אחרי עצת התורה והצליחו.

פסוק יג

וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. שהבחנתי בין זו לזו. וכמה יתרון יש כיתרון האור מן החשך כן בין גן עדן לגיהנם.

פסוק יד
החכם עיניו בראשו. שרואה הדבר יודע מה יהיה בסופו. כדתנן איזהו חכם הרואה את הנולד. והכסיל בחשך הולך. שאינו מחשב סופו של דבר אלא כל מה שיבא לו עושה. וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כולם. על ענין המיתה כמות זה כן מות זה.

פסוק טו
ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני. שזה נקרא אדם וזה נקרא אדם זה נקרא חכם וזה נקרא חכם זה נקרא ר' וזה נקרא ר'. ולמה חכמתי אני אז יותר מה הנאה יש לי לטרוח וליגע בתורה משאר בני אדם ודברתי בלבי גם זה הבל.

פסוק טז
כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם. רוח הקודש מבשרת ואומרת אל תאמר כמקרה הכסיל גם אני יקרני כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם שהרי זכותו של אברהם אבינו עומד לעולם אבל נמרוד כלה והלך לו. זכותו של יעקב ג"כ אבל עשו אין לו זכרון. תורתו של משה מתקיימה לעד על שמו ופרעה הלך לדראון עולם. זכותו של דוד קיימת לנצח ואחיתפל נשכח זכרו. הרי בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. כל רשעת הרשעים נשכח. ואיך תאמר כי ימות החכם עם הכסיל. אעפ"י שזה נקרא ר' וזה נקרא ר' בזמן שיכנסו שניהם למקום אחד זה שואלים לו ועונה וזה יושב ודומם.

פסוק יז
ושנאתי את החיים. כי מה הנאה בחיים מאחר שהכל נשכח. כי רע עלי המעשה שנעשה תת השמש זה עסק המיתה.

פסוק יח
ושנאתי את כל עמלי שאני עומל תחת השמש. הם משא ומתן של בני אדם. שאניחנו לאדם שיחיה אחרי. שאין אדם צריך לעשות להניח לבניו שאם בניו צדיקים הרי הם נזונים בזכותם שנ' לא ראיתי צדיק נעזב. ואם רשעים אסור לו לאדם להניח ירושה לשונאי ה'.

פסוק יט
ומי יודע החכם יהיה. כלומ' אחרי מות האדם מי יגיד לו ומי יודיענו החכם יהיה או סכל וישלוט בכל עמלו גם זה הבל שאין אדם יודע מה שיהיה אחריו.

פסוק כ
וסבותי לבי מן הדאגה הזאת. ונתיאשתי שהוא דבר שאין אדם יכול לעשות בו כלום. על כל העמל שעמלתי תחת השמש.

פסוק כא

כי יש אדם. לפי שאין רוב בני אדם עמלין על החכמה והדעת והכשרון כי אם במקצת. ואפי' הכי לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. כדרך שעשה שלמה שעמל בכל מיני חכמה ונתן הממלכה ביד רחבעם בנו. ומפני גבהו לבו חילק את הממלכה שנ' וינח את עצת הזקנים.

פסוק כב

כי מה הוא לאדם. מה הנאה יש לו לאדם בכל עמלו לאחר שהלך לבית עולמו הלא כי הכל אחריו נשאר ולא לוקח עמו כי אם מה שעמל בדברי תורה ובמצות הדבר שהוא קודם השמש.

פסוק כג

כי כל ימיו מכאובים. בדאגות ובמורא ופחד בדרכיו. וכעס עניינו. אלו מריבות וצוקות הנפש. גם בלילה לא שכב לבו. מן הדאגות כענין שנ' און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב וכו' ואומ' הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם כאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם. לכך נאמ' על הרשעים גם בלילה לא שכב לבו. גם זה הבל הוא. כי איננו מחשב יום הדין ויום פקודה.

פסוק כד

אין טוב באדם. ראה שלה בחכמתו שאין טוב לאדם כי אם שיאכל וישתה. ר' נחמיה אמ' ליה נחמן בריה דר' שמו' בר נחמן ואמרי לה ר' מייאשא ור' ירמיה בריה דר' יצחק כל אכילה ושתיה שנ' בקהלת אינה אלא בדברי תורה ובמצוות ובמעשים טובים כענין שנ' לכו שברו ואכולו ולכו וכו'. והראה את נפשו טוב בעמלו. התורה נקראת טוב מעשים טובים נקראו טוב שנ' סור מרע ועשה טוב. והראה את נפשו. לחיי העולם הבא שכולו טוב. גם זה ראיתי אני כי מיד אלהים היא. שאם נתן הקב"ה דעת לבני אדם להלוך בדרך הטוב רצה בהן הקב"ה שנ' י"י חפץ למען צדקו וכו'.

פסוק כה

כי מי יוכל. אמר קהלת יותר ממה שטרחתי ועמלתי במצוות לא היה ועל בית י"י השתדלתי ועל ערי יהודה לחזקם טרחתי. ומי יחוש. ימהר על עבדת י"י חוץ ממני. לשון חשתי ולא התמהמהתי. ס"א כי מי יאכל ומי יחוש כל מי שנותן דעתו על דעת התורה.

פסוק כו

כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה. פסוק זה מתפרש על כל הצדיקים שנתן הקב"ה חכמה ודעת ושמחה היא שמירת מעשים בענין שנ' שש אנכי על אמרתיך

כמוצא שלל רב. ואו' נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה וכן כיוצא בהן בא וראה מתחילת מתן תורה נתנה הקב"ה בלב ישראל. ולחוטא נתן בענין רע לאסוף ולכנוס אלו כנעניים שהיו בונים ונוטעים וזכו ישראל וירשום שנ' ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת ואכלת ושבעת. וכן חזקיה נתן את לבו לחכמת התורה ולדעת המצות ובא סנחריב ונפל הוא וכל חילו בירושלם ועליהם אמר הנביא ואסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים שוקק בו. וכן במרדכי כתיב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. וכן לעתי לבא כתי' והיה סחרה ואתננה קדש לי"י לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני י"י יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק. ואומ' חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו. גם זה הבל. לעושה הרע ורעת רוח שאינם שמים על לב ולהבין מה שבאו לראשונים כי אם הולכים בשרירות לבם.

פרק ג

פסוק א

לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. שלא יתרשל האדם ויתיאש מן המיתה.

פסוק ב

עת ללדת. זכר בריאת האדם שאמו מתקשה בו בעת לדתה אותו והיא שמחה בו לאחר שנולד. ועת למות שכיון שנולד ובא לעולם בידוע שסופו למות ומעת לדתו ראוי לו לחשוב מיתתו. ס"א עת ללדת ועת למות מי לא ידע בזה אלא כך אמר קהלת אשרי מי ששעת מיתתו כשעת לידתו מה עת לידתו נקי מכל עון אף עת מיתתו נקי מכל עון. ס"א עת ללדת נאמר על ישראל שבאו עליהם עתים לטובה ולרעה כשהיו ישראל במצרים פרו ורבו במאוד מאד כיון שחטאו במדבר כתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו. עת לטעת כענין שנ' ונטעתים על אדמתם. ועת לעקור נטוע דכתי' ויתשם י"י מעל אדמתם.

פסוק ג

עת להרוג. דכתי' ויהרוג במשמניהם ואו' ויהרוג כל מחמדי עין. ועת לרפוא שנ' הנני מעלה לה ארוכה ומרפא. עת לפרוץ שנא' ופריתים תצאנה אשה נגדה ועת לבנות שנ' ובניתים ולא אהרוס.

פסוק ד

עת לבכות. שנ' בכה תבכה בלילה ועת לשחוק שנ' אז ימלא שחוק פינו. עת ספוד שנ' ויקרא י"י אלהים צבאות לבכי ולמספד וגו'. ועת רקוד שנ' ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות.

פסוק ה

עת להשליך אבנים. שנ' ערו ערו עד היסוד בה. ועת כנוס אבנים שנ' הנני יוסד בציון אבן יקרי. ס"א עת להשליך אבנים שנ' אבן מאסו הבונים. עת לחבק שנ' וימינו תחבקני. ואו' כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי את ישראל ועת לרחוק מחבק ש' ורחק י"י את האדם.

פסוק ו

עת לבקש. אני ארעה צאני ובקרתים שנ' ובקשתם משם את י"י אלהיך. ועת לאבד שנ' כי אבד תאבדון מהר. עת לשמור שנ' הנה לא ינום ולא יישן. ואו' ושמר י"י אלהיך לך את הברית ועת להשליך דכתי' וישליכם אל ארץ אחרת.

פסוק ז

עת לקרוע. שנ' כי קרע י"י את הממלכה מעל בית דוד. עת לתפור שנ' והיו לאחדים בידיך. ואומ' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו. ועת לחשות כענין שנ' נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית ועת לדבר שנ' האמנתי כי אדבר.

פסוק ח

עת לאהוב. שנ' ואהבת וברכך והרבך. ועת לשנוא שנ' נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. עת מלחמה דכתי' וישפל להם לאויב והוא נלחם בם. ועת שלום שנא' הנני נוטה אליה כנהר שלום. ס"א על צרכי העולם והכל עונין על עת מלחמה ועת שלום. כלומ' עת ללדת בשעת שלום ועת למות בשעת מלחמה. לפי שיש מיתה שהיא טובה מן הלידה בזמן שאדם בצער כענין שנ' ונבחר מות מחיים. עת לטעת בשעת שלום עת לבכות בשעת מלחמה ועת לשחוק בשעת שלום. עת ספוד בשעת מלחמה ועת רקוד בשעת שלום. עת להשליך אבנים בשעת מלחמה ועת כנוס אבנים בשעת שלום. עת לחבק בשעת שלום עת לרחוק מחבק בשעת מלחמה וכדרך הזה הכל על צרכי העולם. אלו העתים הם כ"ט ימים שכשם שהלבנה מתחדשת בכל חדש ומתמלאת להודיע לכל בני העולם כי יש בורא בעולם והוא גוזר על הכל. וכל אשר יתן אל לבו הוא עבד י"י וכל הולך בדעתו ובסיכלותו הוא חומס ומשחית את נפשו.

פסוק ט

מה יתרון העושה. כיון שראה שלחמה אלו העיתים אמ' מה יתרון העושה באשר הוא עמל. שהרשעים עתידין ליטול פורענות על מה שהן עמלין ומה הנאה יש להם ברעתם.

פסוק י

ראיתי את הענין. שאין אדם שבע מן הממון ואמ' בזה הענין למעלה ובא ושינה הדבר כדי שיתבוננו בו בני אדם. כי הענין הרע שהוא בעולם שאין בני אדם רואין אלו את אלו. לומר על עושה רעה ובא לו רעה כי אם הולכים כסומים. אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו. שאם זכה וענתה בו צדקתו ואם לאו תקטרג בו עונו כענין שנ' והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר.

פסוק יא

את הכל עשה יפה בעתו. ברא את עולמו בחכמה וכל צרכי העולם בעתם נתן התורה בעתה הסביב את ישראל במדבר ארבעים שנה כדי שיתקנו כנעניים את הארץ כבראשונה ובאו ישראל וכבשוה בתים מלאים כל טוב. רבנן אמרי את הכל עשה יפה בעתו. מלמד שכל אדם יפה אומנותו בפניו. גם את העולם נתן בלבם. ר' ברכיה בשם ר' יוסי ב"ר נהוראי אמ' עתן בלב האדם תקונו של עולם לבנות בנינים ולנטוע נטיעות ולישא אשה ולהוליד בנים.

ס"א גם את העלם חסר ו"ו העלמת יום המיתה שאין אדם יודע מה בלבו של חבירו וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה אלהים מראש ועד סוף. לפיכך נתן העלמה בלבם לכך חסר ו"ו.

פסוק יב

ידעתי כי אין טוב בם. במעשה האדם כי אם לשמוח בדרכי צורו ולעשות טוב בחייו ולעסוק בתורה ובמצות שהוא טוב לו בחייו שמשמת נעשה חפשי מן המצות.

פסוק יג

וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו. שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים מתת אלהים היא שנתן לו דעת ותבונה להכין לו ארוכה ליום הדין להיות לו לחיי עד וכן הוא אומ' כי י"י יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

פסוק יד

ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם. דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת עליו אין להוסיף ממנו אין לגרוע שנתן המים באוצרות תהומות ובשעה שהוא קוצף על בריותיו מציפם עליהם. הרי והאלהים עשה וגזר מיתה בעולם כדי שייראו מלפניו. שקולה היא היראה כנגד הכל שנ' ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'.

פסוק טו

מה שהיה כבר הוא. אמ"ר נחמיה אם יאמר לך אדם איפשר אלו לא אכל אדם הראשון מאותו העץ עדיין חי אמור לו כבר הוא שהרי אליהו חי. ואר להיות כל מה שעתיד הקב"ה להיטיב לצדיקים כבר היה אמ' להחיות מתים וכבר החיה אותם על ידי אליהו ואלישע ויחזקאל בבקעת דורא אמ' כי תעבור במים אתך אני וכבר היה על ידי משה שנ' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. אמ' ובנהרות לא ישטפוך וכבגר היה על ידי יהושע שנ' והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן. אמ' כי תלך במו אש לא תכוה וכבר עשה כן על ידי חנניה מישאל ועזריה. והאלהים יבקש את נרדף. כשם שביקש דמן של ישראל מיד פרעה כך יבקש מיד כל האומות ששפכו דמן של ישראל ושל רודפם. ואשר להיות. לבקש את ישראל שהם נרדפים בענין שנ' וילכו בלא כח מפני דורו. אברהם מפני נמרוד. יצחק מפני ישמעאל. יעקב מפני עשו. יוסף מפני אחיו. משה מפני פרעה. דוד מפני שאול. והאלהים יבקש את נרדף ויבחר בדוד עבדו לפיכ' בחר הקב"ה בנרדפים יותר מן הרודפים לענין הקרבנות שור מפני ארי כשב מפני זאב.

פסוק טז

ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע. כלומ' במקום שיש שם המשפט והצדק שמה הרשע שולט עליו כענין שנ' כי רשע מכתיר את הצדיק.

ס"א מקום המשפט שמה הרשע. מקום שראוי להיות בו מי שהוא עושה משפט שמה הוא הרשע כלומר עושה הרשע בכבוד העולם הזה כאיש אשר עושה ובמקום שיהיה ראוי שיהיה בו עושה הצדק הרשע. כי יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים.

פסוק יז

אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. כיון שראיתי שהצדיק והרשע בעולם הזה במשקל אחד לכך אמרתי בלבי וכי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים בדין אחד לא כי אלא עת לכל חפץ ליום הדין לתת לאיש בדרכיו וכו' לשלם שכר טוב לצדיק וגמול רע לרשע. כי עת תשלום לעולם הבא לכל חפץ שבעולם הזה ועל כל המעשה של אדם שם לעולם הבא. שהואיל ובעולם הזה אין הרשע משתלם בודאי כי לשם ישולם לו כמעלליו ולצדיק יהיה עת לכל חפץ טוב שעה ישולם לו טוב כענין שנ' מה רב טובך אתה צפנת.

פסוק יח

אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם. בין צדיקים בין רשעים שהצדיקים בעוני ובייסורין כל כך למה לברם להיו לברור להם מדת צדקה לראות שהם בהמה להראות להם

שהצדיקים נמשכים אחר שכינה כבהמה. מה הבהמה פושטת צוארה לשחיטה כך הצדיקים שנ' כי עליך הרגנו כל היום. המה להם. כך המה חושבים בלבם שהם כבהמה ואינם מתגאים בעצמם והרשעים על דברת שהם מחרפים ומגדפים והקב"ה משפיע להם שלום כל כך למה לברם האלהים לברור להם מדת הרשעים ולראות שהם כבהמה המה להם. ולהראות לכל שהרשעים נמשלו לבהמה מה בהמה כשיגמר דינה לשחיטה שוב אין לה חיים כך הרשעים ומדת זו מסורה בידך כל העושה מצוה קרוב למיתתו בידוע שלא היה מדת צדקו חסירה אלא אותה בלבד לפיכ' השלימה וכל העובר עבירה בשעת מיתתו בידוע שלא היתה מדת רשעו חסירה אלא אותה העבירה והשלימה אלו הולכין שלמין בצדקן ואלו הולכין חסירין ברשען.

פסוק יט

כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה. על משמעו של פסוק שאלו מתים. ס"א כי מקרה בני האדם אלו ישראל שנ' בהם אדם אתם. ומקרה הבהמה אלו האומות שנ' ובהמה רבה. אמ"ר אבין כשם שעמדו נביאים על ישראל כך עמדו על אומות העולם. ר' יצחק אמר כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה. האדם בחר בו הקב"ה וביום השמיני ימול כשר ערלתו. והבהמה מיום השמיני והלאה ירצה. ומקרה אחד לכל שנ' בו כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. ומותר האדם מן הבהמה אין זה הבל פה המדבר בו והוא אין, דבר שאין בו תפישה כי הכל הבל. הכל ספים וכלים.

פסוק כ

הכל הולך אל מקום אחד. לשוב לעפר הכל היה מן העפר להביא הגשם והשלג היורדים מן השמים שהם מן הארץ וכן הוא אומ' יהללו את י"י מן הארץ אש וברד שלג וקיטור ואומר כי לשלג יאמר הוי ארץ. והכל שב אל העפר זה ליום הדין שעה אחת קודם לתחיית המתים.

פסוק כא

מי יודע רוח העולה היא למעלה. והלא כתי' והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. אלא תני בין נפשות הצדיקים ובין נפשות הרשעים עולות למעלה אלא של צדיקים נתונות בגן עדן ואמ' מי יודע רוח בני האדם הצדיקים שהיא עולה למעלה אי זה מקומה ומה יעשה בה שהרי כתי' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את י"י אלהיך. אבל מי יודע באי זה מקום ורוח הבהמה נפשותיהם של רשעים לאחר שעלו למעלה עוד מורידין אותם לגיהנם שנ' ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. מלאך לחבירו. לכך נאמר ורוח הבהמה היורדת למטה לשארץ בשאול מטה מי יודע אי זה מקומה.

פסוק כב

ראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו. ירבה במעשים טובים ובמצות כי הוא חלקו לחיי עד. כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו בעולם הזה וכן אמ' איוב יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו.

פרק ד

פסוק א

ושבתי אני ואראה את כל העשוקים. אלו ישראל שהם עשוקים בין האומות כענין שנ' עשוקים יהודה ובני ישראל. והנה דמעת העשוקים תדיקה לפני הקב"ה שנ' תרדנה עיני דמעה לילה ויומם אל תדמנה. ואין להם מנחם שנ' אין לה מנחם מכל אוהביה. ומיד עושקיהם להנצל כח אין להם שנ' פורק אין מידם ואין להם מנחם, אין להם עוזר. ס"א ר' יהודה ב"ר אליעזר פתר קרייה בתינוקות. את כל העשוקים. הם התינוקות שהם עשוקים מן העולם בלא עון. והנה דמעת העשוקים. אבותיהם מורידים עליהם דמעה. ומיד עושקיהם כח. אין כח להצילם שנ' אין שלטון ביום המות ואין להם מנחם. לומ' על כך מתו והם לא מתו אלא בעון אביהם.

פסוק ב

ושבח אני את המתים שכבר מתו. אלו הצדיקים שהרי נענה משה רבינו בזכותם שנ' זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. ס"א ושבח אני את המתים שכבר מתו שכבר קבלו דינם ונתיאשו מן העולם הזה. מן החיים. אשר המה חיים עדנה ואינם יודעים מה עתיד לבא עליהם.

פסוק ג

וטוב משניהם את אשר עדן לא היה. ובן נמנו וגמרו רז"ל אשרי מי שלא נברא ומשנברא יפשפש במעשיו. אשר לא ראה את המעשה הרע אלו דעות בני האדם. אשר נעשה תחת השמש. על מעשה הבלי האדם.

פסוק ד

וראיתי אני את כל עמל. זה עמל ויגיעה האדם שעומל בעולם הזה. ואת כל כשרון המעשה. תקון מעשה האדם. כי היא קנאת איש מרעהו. שאומר פלוני חבירי בנה בית גם אני אבנה פלוני חבירי קנה נכסים גם אני אקנה. גם זה הבל.לפי שהם דברים שאין להם אחריות שהכל מניחין והולך לו.

פסוק ה

הכסיל חובק את ידיו. שהוא עצל ואינו עמל בעולם ומתוך עצלותו רואה ומתקנא ואוכל את בשרו. ס"א על שני אחים שגנבו כאחד וחמסו וגזלו כאחד אחד מהם עשה תשובה לפני מיתתו והכסיל לא עשה תשובה ליום הדין יראה את אחיו בגן עדן והוא בגיהנם והוא סבור שמשוא פנים בדבר אמ' לו לא יש בכאן משוא פנים כי אם אלא זה עשה תשובה מחייו והוא לא עשה מיד חובק ואוכל את בשרו ומפיל את עצמו.

פסוק ו

טוב מלא כף נחת. בגן עדן ממלא חפנים של עמל של הבלי העולם הזה. ד"א פסוק זה משמע על צרכי העולם טוב מי ששונה מעט ויודע למודו ממי ששונה הרבה ואינו בקי בו. טוב מי שיש לו עשרה זהובים והוא מתפרנס בהן ממי שהוא מלוה ברבית ונוטל שכר משל אחרים. טוב מי שיש לו שדה אחת ומתנקה ומתפרנס בה ממי שיש לו הרבה שדות והם עולות קמשונים טוב מי שיגע ונותן פרוטה לעני ממי שחומס וגוזל ונותן צדקה.

פסוק ז

ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש. זה אימתו של מלאך המות.

פסוק ח

יש אחד ואין שני. פשוטו של פסוק כך הוא יש ענין רע אחד ואין שני כמוהו. גם בן ואח אין לו כלומ' אדם שהוא עשיר ולא חסר כלום על כל זה גם בן ואח אין לו לירש אותו ואין לכל עמלו קץ שיגע ועמל גם עינו לא תשבע עושר ואינו עושה צדקות. ולמי אני עמל. ואינו משים בדעתו לומר ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה מן המצות ומטובה של גן עדן הלא גם זה הבל וענין רע הוא שיאן לו. ס"א על יצר הרע יש אחת שהוא מתעה את הבריות כענין שנ' ובאחת יבערו ויכסלו. ואין שני אין לו שותף בעבירה גם בן ואח אין לו לא למטה הימנו ולא בדומה לו. ולא עוד אלא שגורם לאדם שלא יהיה לו בן. וגורם לו שלא יהיה לו אח וריע מפני עונותיו. ואין קץ לכל עמלו. לעבירות עבר יצר הרע אין קץ. גם עינו של יצר הרע לא תשבע עושר לא תשבע מן העבירה ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה. אם אין צדיקים וכובשין את יצר הרע מפני יצר טוב. הלא גם זה הבל ורעות רוח.

פסוק ט

טובים השנים מן האחד. על פשוטו טובים השנים העסוקים בפרקמטיא מן האחד זה בפני עצמו וזה בפני עצמו אשר יש להם שכר טוב בעמלם.

פסוק י

כי אם יפול אחד. מהם בסחורה או יפול בחולי האחד יקים את חבירו. ואילו ואוי לו כמו אי לך ארץ האחד שיפול ואין שני להקימו לעוזרו וגם על הולכי דרכים טובים השנים מן האחד. ס"א טובים השנים מן האחד אלו שנים שעוסקים בתורה מן האחד זה בפני עצמו וזה בפני עצמו.

פסוק יא

גם אם ישכבו שנים וחם להם. פירושו של זה הפסוק עונה על של מעלה שאמ' טובים השנים מן האחד כשם שבדרך ארץ טובים השנים מן האחד וכן בתורה כך בריבוי העולם טובים השנים איש ואשתו מן האחד שנ' ולא אחד עשה וגו' אשר יש להם שכר טוב בעמלם שנ' לא טוב היות האדם לבדו אבל השנים יש להם שכר טוב בעמלם שהרי אדם מביא חטים ואשתו לשה ומתקנת לו לחם. פשתן עושה לו חלוק. כי אם יפלו חלאים וצרות על האחד האחר עוזר לחבירו. גם אם ישכבו שנים שניהם איש ואשה וחם להם ויולידו בנים ובנות בענין שנ' ויחמן הצאן ולאחד איך יחם כלומ' בלא אחר אין יחם כענין שנ' ומה האחד מבקש זרע אלהים.

פסוק יב

ואם יתקפו. האחד שאם יתחזק ממנו האחד מן השוק לאחד מאלו השנים, יעמדו נגדו. וחוט המשולש. כל מי שהוא עוסק בתורה ובמעשים טובים ובדרך ארץ לא במהרה ינתק ואעפ"י שהוא ניתק חוזר התורה חוזרת על בית אכסניה שלה.

פסוק יג

טוב ילד מסכן וחכם. פירושו על בני אדם שימצא ילד מסכן שאעפ"י שהוא קטן בימים וקטן בעושר שהוא ילד מסכן. אבל אם הוא גם חכם ויש לו בינה הוא טוב ממלך זקן וכסיל שאם הוא עשיר כמלך והוא זקן בשנים ואין בו דיעה אשר לא ידע הזהר עוד מן העונות ולא די חטאת נעורי אלא עוד בזקנותו חוטא ולא ידע להזהר עוד בעצמו.

פסוק יד

כי מבית האסורים יצא למלוך. כמו יוסף שהיה בבית הסוהר ויצא בכל ארץ מצרים אבל הכסיל כי גם הוא במלכותו ובעושרו ובכבודו נולד רש נולד מן השמים גזירה ויהיה רש שירד מגדולתו למדנו מזה שטוב לאדם שיהיה ילד מסכן וחכם ועוסק במצות ממלך, מאדם עשיר והוא זקן וכסיל ולא שמר המצות שסופו של זה הצדיק שיהיה עשיר כמלך אבל הרשע סופו תקלה מעשרו. נולד רש כענין שנ' עשיר ישכב וגו'.

פסוק טו

ראיתי את כל החיים. הם הצדיקים שהם חיים בזה ובבא. המהלכים תחת השמש. שבוחרים להם דרך טוב לאור להם כמו השמש שנ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. עם הילד השני. הם דורות הבאות דור אחר דור זה שני לזה וזה שני לזה אשר יעמוד תחתיו בכל דור ודור.

פסוק טז

אין קץ לכל העם. אלו מעשיהם של צדיקים לכל אשר היה לפניהם דרך י"י היה לפניהם. גם האחרונים שיהיו אחרונים ליצר טוב הם הרשעים שלא תפשו דרך הראשונים החיים לא ישמחו בו ביצר הרע. כי גם זה הבל. שלא חזרו בהם ורעיון רוח. ס"א אין קץ לכל העם שתעו אחר יצר הרע לכל אשר היה לפניהם. גם האחרונים שאבדם יצר הרע לא ישמחו בו בשמש שהיום כאן ומחר בקבר גם זה הבל.

פסוק יז

שמר רגלך כאשר תלך אל בית. המלכים והשופטים כענין שנ' אלהים לא תקלל. וקרוב לשמוע דברי הדיינים. מתת הכסילים זבח, שלא תהא כמו הכסילים שמכעיסין את השופטים וחוזרין ומפייסין אותם בתשורת וזבחתם. כי אינם יודעים הכסילים לעשות רע. לעשות רעיון השופט בתחילה עד שמבין אותם ואז מבינים. ס"א אינם יודעים שהם עושים רע לפי שהם כסילים. ס"א שמר רגלך שתהיה נקי מכל חטא כי כאשר תחטא תלך אל בית האלהים להביא קרבן וקרב לשמוע התורה. מתת הכסילים זבח. שחוטאים ומביאים קרבן כי אינם יודעים לעשות דעות קונם. ס"א אינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם לאו.

פרק ה

פסוק א

אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים .שאם באות צרות על האדם אל ידבר שלא כהוגן על בוראו כדרך שנ' באיוב בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ כלומ' הוא שליט בך הוא עושך ויכוננך הוא מרים הוא משפיל הוא מוריש הוא מעשיר ואין לך להרהר אחר מדותיו על כן יהיו דבריך מעטים.

פסוק ב

כי בא החלום לאדם מרוב ענין. מרוב הרהורי לבו בא החלום כענין שנ' והרהורי לבך על משכבך סליקו וכשם שהחלום בא ברוב ענין של מחשבה כך קול כסיל ברוב דברים שנ' גם אויל מחריש חכם יחשב ומתוך רוב דבריו נודע שהוא כסיל.

פסוק ג

כאשר תדור נדר לאלהים לא תאחר לשלמו כי אין חפץ אלהים בכסילים. שנודרים ואינם משלימין את אשר תדור שלם לפי שאמ' למעלה וקול כסיל ברוב דברים אלו שמרבין לנדור ולא משלימין לכך סמך לו את אשר תדור שלם.

פסוק ד

טוב אשר לא תדור. ר' יהודה או' טוב מזה ומזה נודר ומשלם שנ' נדרו ושלמו לי"י אלהיכם וגו' טוב אשר לא תדור שנ' כי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ונראין הדברים שלא תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים דבר בנדרים. וכן אמ' ז"ל אל תהי פרוץ בנדרים שלא תמעול.

פסוק ה

אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. זה הנודר ברבים ואינו משלם ואל תאמר לפני המלאך זה שליח צבור. כי שגגה היא ספיקה היא לי אם נדרתי אם לא נדרתי. למה יקצוף האלהים על קוליך. על דבריך שאתה משתנה בעצמך. וחבל את מעשה ידיך אלו מיעוט נכסים שיש בידו. ס"א אלו בניו ובנותיו שעל עסקי נדרים של שוא בנים מתים. ר' חיננא פתר קרייא באומרי לשון הרע. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך להיות הולך רכיל אל תאמר לפני המלאך עליך כי שגגה היא לא אמרתי לשון הרע. למה יקצוף האלהים על קולך. על א?? הקול וחבל את מעשה ידיך. אלו מיעוט מצות שיש בידך.

פסוק ו

כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה. שאם אתה רואה חלומות ואתה מפחד וגם הבלים מבהילים ודברים רבים אומר' בני אדם עליך כי את האלהים ירא ואין אתה ירא מהן ומה אתה עושה תפלה תשובה וצדקה כענין שנ' ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני זו צדקה. ס"א כי ברוב חלומות. שאם תראה חלומות שאתה חי הרבה וגם יבואו לך טובות הרבה והבלים שבני אדם מוציאין הבל פיהם עליך לטובה ודברים טובים הרבה אומ' עליך עם על כל אלה כי את אלהים ירא הוא עיקר (תשובתך) תשועתך.

פסוק ז

אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה. פירושו אם ראית רשים נעשקים ואביונים והמשפט מעוות וצדק תרא במדינה שצדיקו של עולם משפיע להם שלוה במדינה אל תתמה על החפץ על חפצו של מקום שהוא מאריך אפו וגובה את שלו. כי גבוה מעל גבוה שומר. אלו מלאכי השרת הממונים על הבריות וגבוהים עליהם זה הקב"ה שכח גבורותיו גבוה עליהם ולמה אמ' גבוהים על דרך ממשלה ושלטנות כמו כי אלהים קדוש הוא. כך וגבוהים עליהם (זה הקב"ה) – ס"א וגבוהים עליהם. יביא עליהם הקב"ה גבוהים ויכניעם לפי שהוא גבוה אצל גבוה והוא קנוא ונוקם. מיכאן אתה לומד שעשו הרשע שעושק ישראל בידו וגזל משפט של ישראל בעירו כגון רומי המדינה וצדק שיפוע טוב של הקב"ה בהם אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר על הדוכסין ועל ההגמונים וגבוהים מעשיו של הקב"ה עליהם. אם עשו בשביל שאמ' לו יצחק הנה משמני הארץ יהיה מושבך כך כשיבא הקב"ה לקיים לישראל הבטחתו שנ' הנה יום בא לי"י וחולק שללך בקרבך על אחת כמה וכמה.

פסוק ח

ויתרון ארץ בכל היא. כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה לכל יש להם יתרון אפי' התולעים והצרעות והיתושין. מלך לשדה נעבד. אפי' צריך הוא לשדה ללחם ולשאר התבואות. ס"א לשדה משדה נעבד מן המס שנותנין לו בני אדם נעבד ומקבץ ממון. ס"א מלך. אדם שאינו הולך בסחורה ועובד אדמתו הוא ישבע לחם והוא נקרא מלך.

פסוק ט

אוהב כסף לא ישבע כסף. פירושו שאם יתן אדם את לבו לאהוב לקבץ כסף לא ישבע כסף. שכל מה שמקבץ אומ' הלואי עוד אם היה לי ומי אוהב בהמון שאוהב לקבץ המון עמים וישלוט עליהם לא תבואה לא יאהב תבואה ולא כסף. שהאוהב התבואה והכסף אינו חפץ בהמון ומי שאוהב בהמון אינו חושש על תבואה ועל כסף גם זה הבל. ס"א אוהב המצוות שנמשלו ככסף לא ישבע כסף רוצה לעשות מצוה על מצוה ומי אוהב בהמון של תורה לא תבואה שהוא מתעסק בתורה כל היום. ס"T אוהב כסף לא ישבע ממון מי אוהב בהמון להיות הומה אחר הממון ואין לו קרקע ולא תבואה גם זה הבל שעיקר הוא הקרקע.

פסוק י

ברבות הטובה רבו אוכליה. שאדם שיש לו מאכלים רבים מזמן עמו אורחים לאכלם. ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו כשם שנהנה מן הטעם כן נהנה מן הראיה. וכן הוא אומ' ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל.

פסוק יא

מתוקה שנת העובד. על פשוטו של פסוק זה השכיר שהוא עובד בבית רבו ואין לו דאגה מה יאכל ומה ישתה כיון שבא הלילה מתוקה היא לו שנתו אם מעט ואם הרבה יאכל ישן בטוב שאין לו דאגה אחרת. והשבע לעשיר. מי שיש לו נכסים הרבה ודואג על נכסיו איננו מניח לו לישון. וכן אמרו רז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה. ס"א מתוקה שנת העובד בתורה שהוא טורח ויגע וישן בנועם והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון זה שיש לו גירסא הרבה והוא דואג עליהם שלא ישכחם ונעור משנתו.

פסוק יב

יש רעה חולה. כלומ' רעה משונה ראיתי תחת השמש. עושר שמור לבעליו לרעתו. כגון שמצאוהו ליסטים ונרצח עליו.

פסוק יג

ואבד העושר ההוא בענין רע. כגון ממונו של קרח וכגון ממונו של המן וכן בהרבה רשעים. והוליד בן ואין בידו מאומה מאותו הממון שהיה בידו.

פסוק יד

כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא. לגונב גניבה. המשיל משל את האדם לשועל שבא לכנס לכרם והיה הכרם מוקף גדר ובו חור קטן ולא היה השועל יכול לכנוס מה עשה הרעיב את עצמו שלשה ימים עד שנקטן ונכנס דרך אותו חור אכל ונתפטם. בא לצאת ולא היה יכול עוד הרעיב את עצמו שלשה ימים ויצא. הרי ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו כי אם מה שנתן צדקה ומה שעסק במצות שיוליך בידו להיות לו לפרקליט לפני קונו.

פסוק טו

וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך. לדרך שהוא בא וידיו סגורות כלומ' אקבץ כל העולם בידי כן ילך שפושט את ידיו והולך לו אין מזה בידו כלום. ואין לו שיעמול לרוח כי אם לסגל מצות וזכיות.

פסוק טז

גם כל ימיו בחשך יאכל. כשטורח למצוא מזון לעצמו. וכעס הרבה. שעובר עבירות ומכעיס לבוראו מחליאו ומקציפו. (וליו וקצף) וגורם לו חלי וקצף.

פסוק יז

הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו. ר' תנחומא ואמרי לה בריה דר' שמואל בר נחמן ור' מנחמא ואמרי לה ר' מיאשה ור' ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק כל אכילה ושתיה שכתוב בקהלת אינה אלא מצות ומעשים טובים.

פסוק יח

גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו. שיהיה לו לעולם הבא ארוחה מן הממון שיש לו לעולם הזה ולשמוח לעולם הבא בעמלו שיעמל בעולם הזה. זו מתת אלהים היא. אמ"ר פינחס אין המדה הזו נתנת אלא מן הקב"ה.

פסוק יט

כי לא הרבה יזכור את ימי חייו. כלומ' אין ראוי לאדם לומר אקח ממון ואטמין שיהיה לי לעת זקנותי כי לא הרבה יזכור את ימי חייו אני הרבה אחיה ואל אוכל ואל אשתה ואל אפזר לעניים למה כי האלהים מענה בשמחת לבו. הואיל והקב"ה נותן לו דבר יום ביומו ראוי שיאמר ברוך י"י יום יום מי שנתן לי היום יתן לי לעת זקנותי שכבר הקב"ה מזמן לו מזונותיו על סדר. מענה כמו כל פעל י"י למענהו כלומ' לערכו כך מענה צורך בשמחת לבו ויבטח בו ויעשה טוב לנפשו.

פרק ו

פסוק א

יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם. אמ"ר שמואל ב"ר נחמן זו מחשבתן של רמאין כגון המערבין מים ביין וכן כיוצא בהן.

פסוק ב

איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. ולעשות מהן צדקה כי איש נכרי יאכלנו שלא טרח בהם זה הבל וחלי רע הוא שאין בני אדם שמין על לב.

פסוק ג

אם יוליד איש ק' **בנים ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו**. בעושר ובכבוד ובכל זאת לא זכה לשבוע נפשו מן הטובה. וגם קבורה לא היתה לו שרצחוהו מפני הממו אמרתי טוב ממנו הנפל נוח לו שלא נברא לעול כמו אחאב שהיו לו ע' בנים בשמרון חוץ מירושלים ומיזרעאל וחיה הרבה שנים ועושר וכבוד היה לו. ונפשו לא תשבע מן הטובה שהרי חמד הכרם מנבות היזרעאלי וגם קבורה לא היתה לו בענין שנ' במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבו היזרעאלי יאכלו הכלבים את דמך גם אתה.

פסוק ד

כי בהבל בא ובחשך ילך. כאלו לא בא לעולם ובחשך שמו יכוסה בגיהנם.

פסוק ה

גם שמש לא ראה. שלא בא לעולם ולא ידע מה עסקו של עולם. נחת לה מזה שבא לעולם בהבל ובחושך הולך. משל לספינה שנכנסה לנמל הכל ירדו לבקעה ולמדינה חוץ מאחד כיון שחזרו מן המדינה אמ' להם לקחתם כלום מן המדינה אמרו לו לאו אמ' להם א"כ מוטב עשיתי שלא ירדתי מן הספינה נחת לזה מזה.

פסוק ז

כל עמל האדם לפיהו. אמ"ר שמואל בר אמי כל מה שהאדם מסגל מצות ומעשים טובים לפיהו ולא לפי בנו ולא לפי בתו. וגם הנפש לא תמלא. לי שהנפש יודעת שכל מה שהיא יגיעה לעצמה היא יגיעה לפיכך אינה שביעה מן המצוות וממעשים טובים.

פסוק ח

כי מה יותר לחכם מן הכסיל. כל האיברים שיש לחכם יש בכסיל ולא גרם להרע אלא הוא בעצמו. מה לעני יותר במשא ובמתן והוא יושב בטל. להלוך נגד החיים. ואין לו מה לעשות. כי ילך וילמוד אומנות והקב"ה מכלכלו ואם עני בתורה ילך אצל רבו ויחזור לו תלמודו.

פסוק ט

טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב מי שהוא סברן בלמודו מי שיש לו הרגל לשון. ס"א טוב מראה עינים שבאשה יותר מגופו של מעשה. ס"א טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב לאדם שממונו בידו ואל יתן אותו לסחור בו ויהלוך לבו אחריו ויהיה דואג עליו. גם זה הכל שרודף אחר הון רב ורעיון רוח.

פסוק י

מה שהיה כבר נקרא שמו. מששת ימי בראשית. כל מה שהיה כבר נעשה ואין להשיב וכן בני אדם כבר עשם הקב"ה ונודע לכל אשר הוא אדם נברא מן האדמה וסופו אל האדמה ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו. אין אדם יכול להתרעם על בוראו אלא מה שבא לו צריך להודות.

פסוק יא

כי יש דברים הרבה מרבים הבל. שאם בא אדם להראות דברים לפני קונו מרבה מכשול ועון. ומה יותר לאדם מה נשאר לאדם לומר לפני קונו כי אם ללכת בכל דרכיו כאשר יצווהו. ס"א מה יותר לאדם שהרי נתן כל הבריות בידו ובממשלתו שנ' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה.

פסוק יב

כי מי יודע מה טוב לאדם בחייו מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש. פירושו מי יודע מה טוב לאדם בחיים בימי עושרו שיעשם ויהיה לו טוב אחרי מותו וגם מספר ימי חיי הבלו כמו צל כענין שנ' ימי כצל עובר והוא צלו של עוף הפורח והוא עובר כרגע. ס"א כי מי יודע לאחר שימות האדם מה יהיה בעולם הזה לבניו שהם בחיים מספר ימי חיי הבלו שאם היה יודע שבניו יהיו אחריו בטוב לא היה האב חושש על מספר ימי חיי הבלו. ויעשם כצל. היה עושה אותו כאין וזה למד מסופו אשר מי לאדם מה שיהיה אחריו תחת השמש אם טוב ואם רע לכן הוא עצב כשהוא נפטר מן העולם.

פרק ז

פסוק א

טוב שם. על שאמר למעלה כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים אמ' טוב שם משמן טוב. טוב לו לאדם לקנות שם טוב בעולמו משמן טוב. שהרי שמן טוב בדמים ושם טוב בחנם שנ' לכו שברו בלא כסף. שמן הטוב יורד על הזקן ושם טוב עולה שנ' ואגדלה שמך. שמן הטוב מסריח על המת ושם טוב אינו מסריח על המת. שמן הטוב הולך ד' אמות ושם טוב מסוף העולם ועד סופו. שמן הטוב כלה ושם טוב אינו כלה שנ' שם עולם לא יכרת שם טוב לחיים ולמתים. שמן טוב לשעה שם טוב לדורות שנ' יהי שמו לעולם. אמ"ר יהודה ב"ר סימון משוחים בשמן הטוב נכנסו למקום חיים ויצאו שרופים אבל בעלי שם טוב נכנסו למקום מתים ויצאו חיים. ואלו (הם) חנניה מישאל ועזריה. שמן

הטוב שנמשח בו אהרן הכהן הוצרך לשמותם של שבטים שנ' ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו. ויום המות מיום הולדו. שכיון שנולד מי יודע מה יהיה אם צדיק אם רשע כיון שמת הכל יודעין בו שהוא צדיק שנפטר בשלום מן העולם. כשהצדיק נולד אין העולם מרגישין בו אבל כשמת הכל מרגישין (בו). בשעה שנולדה מרים לא הרגישו בה ישראל מתה נוטל הבאר שנ' ותמת שם מרים ולא היה מים לעדה והכל הרגישו שבזכות' היה הבאר.

פסוק ב

טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם. טוב ללכת למדה שהיא נוהגת בכל מלכת למדה שמקבלין עליה שכר טוב מלכת למדה שאין מקבלין עליה שכר טוב. אמ"ר ידן ב"ר סימון במשתה של אברהם אבינו הלכו לבית האבל ונתפרשו שמותם שנ' ויעש אברהם משתה גדול וריעי איוב הלכו לבית האבל ונתפרשו שמותם באשר הוא סוף כל האדם. מדה כנגד מדה. יוסף זכה באביו לפיכך נטפל בו משה הגדול שבישראל. משה זכה ביוסף לפיכ' ויקבור אותו בגיא. והחי יתן אל לבו. הצדיקים נותנין אל לבם.

פסוק ג

טוב כעס משחוק. טוב לו לאדם שיכעוס על בניו ויוכיחם משחוק שלא יניחם בשרירות לבם וישחוק עמהם שאלמלא כעס דוד על אבשלום מקטנותו לא שחקה עליו מדת הדין וכן על אמנון כי ברוע פנים ייטב לב ולפי שלא עצבו אביו מימיו נטרד מן העולם רז"ל אמרו טוב שהקב"ה כועס על הצדיקים ומיסרן משחוק ששוחק לרשעים לטרדם מן העולם כי ברוע פנים ייטב לב לצדיק לעתיד לבא.

פסוק ד

לב חכמים בבית אבל. לנחם את האבלים ולדבר על לבם ולב כסילים בבית שמחה כלומ' לשתות ולאכול. ס"א אמ"ר חזקיה לב חכמים בבית אבל אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות ולמה נקראו בית אבל שבשעה שהדרשן דורש כל מי שיודע עבירה בידו כל איבריו מתאבלין עליו והקב"ה עתיד לשמה אותם האיברים שנ' ויספו ענוים שמחה. ולב כסילים בבית שמחה אלו בתי תאטראות וקרקסאות.

פסוק ה

טוב לשמוע גערת חכם. אלו השומעים גערת תלמידי חכמים מתוך שהם דורשים מאיש שומע שיר כסילים. ס"א טוב היה להם לישראל לשמוע גערת חכם שהיה משה רבינו מוכיחם מאיש שומע שיר כסילים שהרי משבירכם בלעם גבה לבם ונפלו בשטים.

פסוק ו
כי כקול הסירים תחת הסיר. אמ"ר לוי בריה דר' זעירה כל העצים דולקין ואין קולם נשמע. וברוב הסירים קולם נשמע כלומ' גם אנחנו בני אדם גם זה הבל.

פסוק ז
כי העושק יהולל חכם. מה שהחכם עושק את תלמידו ואינו רוצה לגלות לו את טעמי התורה יהולל חכמתו ומעורבב דעתו ויאבד אותו החכם את לב מתנה מה שנתן הקב"ה בלבו אותו המעט מאבדו שזה דומה לפסוק עשיר ורש נפגשו עושה כולם י"י.

פסוק ח
טוב אחרית דבר מראשיתו. זה כמו שאמ' ויום המות מיום הולדו כלומ' טוב הוא אחרית דבר מראשיתו לאחד שסויים הדבר והכל יודעין שהוא טוב מראשיתו שבשעה שהוא מתחיל בו אין אדם יודע אם טוב יהיה אם רע כענין שנ' יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. לכך נאמר טוב אחרית דבר מראשיתו. ס"א טוב אחרית מראשיתו בזמן שמתחלתו הוא טוב. ס"א טוב אחרית דבר מראשיתו היינו דאמרי אינשי סופך טב כולך טב. טוב ארך רוח שמקרב את הפושעים לתורה מגבה רוח שדוחה את בני העולם מלפניו שלא להרגילם במצות.

פסוק ט
אל תבהל ברוחך לכעוס. שבני אדם כועסים על לא לדבר. ועליהם נאמר כי כעס בלב כסילים ינוח. לא יעזבו כסלותם לפיכ' צריך אדם להנהיג עצמו דרך שפלות וכן אמרו ז"ל רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו.

פסוק י
אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. מכאן אמ"ר שמעון ב"ל ואין לך אלא מה שבדורך וכן הוא אומ' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. כי לא מחכמה שאלת על זאת. לפי שבימים הראשונים היו תגרים מועטים והיה ריוח בעולם.

פסוק יא
טובה חכמה עם נחלה. היינו דתנן ר"ג בנו של ר' יהודה אומ' יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון ויותר לרואי השמש ביותר על האדם שהוא סבר וחכם שהוא אומ' דברים מלבו כשמש. ס"א טובה חכמה עם נחלה זה חכם שמלמד תורה לרבים ומנחילם תורתו ויותר לרואי שמש ויותר שמלבין להם הדבר כשמש וכצהרים כדרך שעשה משה רבי' לישראל.

פסוק יב

כי בצל החכמה בצל הכסף. ר' חנינא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמ' מקום שעתיד הקב"ה לעשות צל חופה לבעלי תורה יעשה לבעלי מצות שנ' כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תהיה בעליה. זה המחזיק דברי תורה ומודיעה לרבים תחיה בעליה. ס"א ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה בהרבה מקומות אדם מציל את עצמו מן המות.

פסוק יג

ראה את מעשה האלהים. והתבונן בו ותהיה לו לעבר עולם. כי מי יוכל לתקן את אשר עוותו. שאתה תעוות את מעשיך מי יוכל לתקנך ואז יגזור עליך ייסורין מי יוכל להשיגך להצילך שהרי אדם הראשון עבר על צווי אחד ונתעוות מגן עדן ושוב לא חזר.

פסוק יד

ביום טובה היה בטוב. בזמן שאתה מצאוי ומצאוי לך. וביום רעה ראה היאך לעשות תשובה ותנצל מדינה של גיהנם. גם זה לעומת זה עשה האלהים. ברא גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה. שלא יאמר האדם לא הייתי יודע שכן הוא מתן שכרן של צדיקים. ס"א גם זה לעומת זה עשה האלהים נתן לאדם גם טוב גם רע. שלא יוכל להרהר אחר בוראו מאומה.

פסוק טו

את כל ראיי בימי הבלי. הם ימי האדם שנקראו הבל. יש צדיק אובד בצדקו. שאלו לשמואל מהו יש צדיק אובד בצדקו הקב"ה לוקח את הצדיקים מן העולם עד שהוא בצדקו כדי שלא יבא לידי חטא. ויש רשע מאריך ברעתו לפי שהוא ברעתו מאריך לו הקב"ה שמא יעשה תשובה. אמ"ר יאשיה מפני שלשה דברים מאריכין ימים לרשעים אולי יעשו תשובה ושמא ימצא להם זכות מצוה בעולם ושמא יצאו מהם צדיקים. שהרי האריך הקב"ה עם אחז ימים ויצא ממנו חזקיהו עם אמון יצא ממנו יאשיהו עם שמעי יצא ממנו מרדכי. ס"א יש צדיק אובד בצדקו עמו ויש רשע מאריך ברעתו ואינו חוזר בתשובה.

פסוק טז

אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר. שלא תאמר אפזר מעותי כל מה שיש לי לעניים ואל תתחכם יותר ממה שצוה עליך הקב"ה. למה תשומם ותהיה דעתך עם הבריות. ס"א אל תהי צדיק בעינך הרבה שלא תאמר אני צדיק ואיך (ולא) באים עלי ייסורין. למה תשומם מדעתך. אל תהי צדיק הרבה כדרך שעשה שאול על אגג ועל מיטב הצאן והבקר ואל תתחכם יותר על התורה.

פסוק יז
אל תרשע הרבה. שלא תאמר עבר עבירה כבר אותו האיש נטרד כבר יעבוד עוד. לכך נאמר אל תרשע הרבה כלומ' שלא תוסיף לחטוא. ואל תהי סכל לשכוח המצות למה תמות בלא עתך. ס"א אל תרשע הרבה בדעתך תאמר כבר אין לו תקנה שלא תמות קודם עתך מדאגותיך.

פסוק יח
טוב אשר תאחוז בזה. במצוה אחת וגם מזה אם באת לידך גם אחרת אל תנח ידך. כי ירא אלהים יצא את כולם. יקיים את כלם. ס"א טוב אשר תאחוז בזה. זו מקרא. וגם מזה אל תנח ידך מן המשנה ומדברי חכמים אל תנח ידך כי ירא אלהים יצא את כולם כגון ר' אבהו בקיסרין שהיה חכם בתורה ובמקרא ובתלמוד.

פסוק יט
החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר. התורה קרוי החכמה שנ' אני חכמה שכנתי עד מה. תעוז לישראל שנקראו עם חכם ונבון. מעשרה שליטים אשר היו בעיר מי' דברים המשמשין (באדם) ואלו הם. הוושט. והריאה. והקיבה. והמרה. והכבד. והלב. והכליות. השפתים והלשון רז"ל אמרו מי' שליטים. שתי ידים. ושתי רגלים. ושתי אזנים. ושתי עינים והאף והפה. אשר היו בעיר. זהו גופו של אדם כענין שנ' עיני עוללה לנפשי מכל בונת עירי.

פסוק כ
כי אין אדם צדיק. לפיכ' צריך להתחכם לעשות ולכלכל דבריו כמשפט שהחכמה תעוז לו להנצל מגיהנם. כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ר' יודן ב"ר שמעון אומ' אלו מחלקי הצדקה שהם נותנים למי שהוא ראוי כמי שאינו ראוי ולמי שאינו ראוי כמי שהוא ראוי. והיינו דאמ"ר יוסי יהי חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה.

פסוק כא
גם לכל הדברים אשר ידברו. עליך בני אדם אל תתן לבך שזה חכמה היא ותעוז לך שלא תביא דאגה בלבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך כי אם בני אדם שאינם יראים ממך.

פסוק כב
כי גם פעמים רבים ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים. כאשר עשית כן עושים לך.

פסוק כג
כל זה נסיתי בחכמה. שהיתה החכמה מתנוססת עליו כמו הנס. וכן הוא אומ' ויתן י"י חכמה לשלמה כחול. וכתי' להלן יהודה וישראל רבים כחול. ס"א מה החול גדר לים אף

חכמת שלמה גדרה לישראל דכתי' ותרב חכמת שלמה מכל חכמת מצרים וכתי' ויחכם מכל האדם. אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. זו חכמת של פנים ושל אחור.

פסוק כד

רחוק מה שהיה ועמוק עמוק זו. חכמת עומק רום ועומק תחת מי ימצאנו ס"א על חכמת התורה. מפני מה נאסר זה ונטהר זה מפני מה אפר פרה אינה מטמאה ומזה אפר טמא.

פסוק כה

סבותי אני בלבי לדעת ולתור ובקש חכמה. חכמת התורה וחשבון של יום הדין וחשבון ברית עולם. ולדעת רשע סל. מפני מה באדם זה רשע כסל ובזה דעת חכמה. והסכלות הוללות שהאדם מתהולל ומשתטה בהם מאין באין לו לאדם כל אלה.

פסוק כו

ומוצא אני מר ממות את האשה. הזונה והרעה אשר היא מצודה וחרמים לבה אסורים ידיה שהיא צרה בים וביבשה. המצודים והחרמים הם בים ובית האסורים ביבשה. ידיה מקומה כגון יד חזית והוא מקום התורף. טוב לפני האלהים ימלט ממנה כגון יוסף שנמלט מאשת פוטיפר. וחוטא ילכד בו. (זמרי) שנלכד בכזבי בת צור. ס"א מר ממות את האשה זו מינות שמתעה את העולם להדיחם מתחת כנפי השכינה וכן כל דת רע שהוא חוץ מתורת משה איש האלהים ומחכמי ישראל נקראו מר ממות.

פסוק כז

ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. אמ"ר יצחק אדם נכשל בחטא ונתחייב מיתה מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו ניקף אצבעו בשוק ויצא ממנו טפת דם מקצת נפש ככל הנפש הוא. הדא היא דכתי' אחת לאחת למצא חשבון למצות החשבון למרוק עונותיו כמו כי מיץ חלב. ס"א אחת לאחת מצוה אחר מצוה עד שעשה חשבון גדול מלמד שהקב"ה מצרף כל פרוטה ופרוטה שאדם נותן צדקה לחשבון גדול.

פסוק כח

אשר עוד בקשה נפשי למצא. ולא מצאתי. אדם נאמן וחכם מאלף מצאתי כלומ' מן המרובים כמו לאלף דור נוצר חסד לאלפים שהוא על דרך רע חשבון ולא אלף ממש. ואשה בכל אלה לא מצאתי. נאמנת וחכמה לפי שדעתן של נשים קלה עליהן.

פסוק כט

לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר. שנ' הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. תחלה היה כאחד ממלאכי השרת כיון שניטלה צלעו ממנו לדעת טוב ורע שהיא גרמה לו לאכול מעץ הדעת. אמ"ר ברכיה עשה הקב"ה את האדם ישר והמה

בקשו חשבונות רבים לאחר שנים בקשו חשבונות רבים. ס"א אשר עשה האלהים את האדם להיות ישר והמה לאחר שמתגדלים נכנס בהם יצר הרע והמה בקשו חשבונות רבים.

פרק ח

פסוק א

מי כהחכם. נאמר על אדם הראשון שנקרא חכם שנ' אתה חותם תבנית מלא חכמה וכליל יופי וי יודע פשר דבר שקרא שמות לכל החיה והבהמה ולעוף השמים. חכמת אדם תאיר פניו שהיתה פוח עקיבו מכהא גלגל חמה כ"ש קלסתר פניו. ועוז פניו ישונא. שאכל מן העץ ישונא. ס"א מי כהחכם מי כישראל שנ' בהם רק עם חכם ונבון. מי יודע פשר דבר שיודע לדרוש ולהבין בתורה. חכמת אדם תאיר פניו בשעה שעוסקין בתורה ובמצות הקב"ה מאיר פניהם שנ' וזרח חשך אורך. ועוז פנים ישונא על שעובר על התורה שנ' במחשכים הושיבני כמתי עולם.

פסוק ב

אני פי מלך שמור. על דבר שבועת אלהים שנ' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תשא את שם י"י אלהיך לשוא. ס"א אמ' שלמה לישראל אני אומ' לך פי מלך מלכי המלכים שמור התורה שנתן לך שנ' כי על פי הדברים האלה כרתי אתך. ועל דברת שבועת אלהים שנשבע לגאלך מן הגליות שנ' בי נשבעתי יצא מפי צדקה ולא ישוב כי לא יכרע כל ברך ואומ' נשבע י"י בימינו וגו' (כי מאספיו וכו') וגם זו שבועה. שמור. המתן וקוה לו כענין שנ' אם ימהמה חכה לו ואו' אשרי המחכה.

פסוק ג

אל תבהל מפניו תלך. אע"פ שתלכו בגלות אל תבהלו עצמכם לעזוב את י"י בזמן שמפניו תלך כענין שנ' שלח מעל פני ויצאו. ולא תעמוד בדבר רע. אל תעמוד בדרכי האומות ללכת בחוקותיהם שהם דבר רע. וכן הוא אומ' כל זאת באתנו ולא שכחנוך. כי כל אשר יחפוץ הקב"ה יעשה יוציא את עמו מגלות ועוד יקבץ נדחותיהם. ס"א אל תבהל מפניו כמו אל תבהל ברוחך לכעוס כלומ' אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן שאם באו עליך ייסורין אל תבהל כי אם מפניו תלך תלך בשפלות מפני חמת י"י. אל תעמוד בדבר רע. אל תהי סרבן לעשות רע. כי אם תהיה נוח לרצות. ס"א אל תעמוד בדבר רע בזמן שאתה רואה דבר רע העלם עיניך או שטה מעליו ועבור הרחק מעליך דרכך. את כל אשר יחפוץ הצדיק יעשה הקב"ה שנ' רצון יראיו יעשה.

פסוק ד

כאשר דבר המלך שלטון. שהקב"ה מלך על כל הארץ וישליט במעשיו ודברו קיים לנצח ומי יאמר לו מה תעשה. וזה ישפיל וזה ירים שנ' י"י מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. הוא קירב את ישראל לתורתו הוא הגלם בכל הארצות הוא עתיד לקבצם ומי יאמר לו מה תעשה.

פסוק ה

שומר מצוה. אלו שמרו ישראל תורת י"י לא היו הולכים בגלות ועת ומשפט ידע לב חכם שהקב"ה הוא חכם לבב ואמיץ כח ויודע עת גאולת ישראל כי עת לחננה ואומ' כי יום נקם. ומשפט שיעשה באומות כענין שנ' לעשות בהם משפט כתוב.

פסוק ו

כי לכל אשר עושה אדם כחפצו יש עת ומשפט וכן הוא אומ' ועת לכל חפץ וכן הוא אומ' עת לעשות לי"י הפרו תורתך. לעשות בכל עוברי רצונו כי דעת האדם רבה עליו שיצר לב האדם ומחשבות לבו רק רע כל היום. לפיכ' נתן לו הקב"ה עת ומשפט לגבות ממנו למען ישוב בו בעודנו חי. ס"א באשר דבר המלך שלטון שהוא שליט בעולמו וממית ומחיה ומי יאמר לו מה תעשה. שומר מצוה שצוה הקב"ה עליו לא ידע דבר רע ינצל מן דין גיהנם שנקרא רע שנ' וגם רשע ליום רעה. ועת ומשפט ליום הדין ידע לב שהוא חכם וישים אל לבו כי לכל חפץ יש עת ועת לכל חפץ. כי רעת האדם רבה עליו. זו (היא) איבה ותחרות ושנאת חנם.

פסוק ז

כי איננו יודע מה שיהיה אחריו (אחרי מותו) ומי יגיד לו.

פסוק ח

אין אדם שליטו ברוח ר' יהודה אומ' אין אדם שליט ברוחו של מלאך לכלוא את הרוח לכלותה ממנו שהמלאך נקרא רוח שנ' עושה מלאכיו רוחות ואין שלטון ביום (המות) שיאמר למלאך הרי אני משלח את עבדי או את בן ביתי תחתי. ס"א אין שלטון ביום המות כדאמ"ר לוי בשם ר' חמא ב"ר חנינא קרוב לנ"ב פעמים כתי' והמלך דוד אבל בשעת המיתה כתי' ויקרבו ימי דוד למות הרי אין שלטון ביום המות. ואין משלחת במלחמה. כשישתלח האדם כמו וישלחהו וילך בשלום. כלומ' אין אדם ניצל מן המלחמה בגבורתו ובחכמתו כי עם בעזרת י"י אתו. ולא ימלט רשע את בעליו. מי שהוא בוטח בעשרו ובחזקתו לא יועילנו ליום הדין להמלט מדינה של גיהנם כי אם תשובה ומעשים טובים.

פסוק ט

את כל זה ראיתי ונתון הייתי נותן את לבי להתבונן לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש וראיתי עת אשר שלט האדם באדם לרע לו שאדם קונה עבד והוא קם על אדונו והורגו מלך יוצא למלחמה והוא לוקח בשביה אנשים ואחד מהם עומד והורגו. ס"א עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. אמ"ר אלעזר שהאדם מתחייב על חבירו והוא שולט בו ומכהו ומצערו ומתחייב ליום הדין לכך נאמר לרע לו. שהאדם השולט בבני אדם יבא עת ויהיה רע לו שלא הוכיחם.

פסוק י

וכן ראיתי רשעים קבורים ובאו כלומ' הרבה פעמים ראיתי רשעים קבורים שמתו ובאו מן העולם כמו באה שמשה ובא השמש וממקום קדוש יהלכו כלומ' כל זמן שהיו בחיים אותן הרשעים היו עושין עצמן כמו קדושים כענין שנ' האומרים אליך אל תגש כי קדשתיך וישתכחו בעיר מפני אותן הרשעים היו הצדיקים נשכחין מן העיר. אשר כן עשו שהיו עושין לישראל כן כמו כן בנות צלפחד. גם זה הבל היאך היו הרשעים מתגברין על הצדיקים וכן הוא אומ' על כן תפוג תורה כי רשע מכתיר את הצדיק. ס"א ובכן ראיתי הרבה פעמים ראיתי רשעים קבורים שמתו ובאו שבאו אחרים תחתיהם ועשו כמעשיהם של ראשונים וממקום קדוש יהלכו לעולם לא נתחברו עם הקדושים לא בבתי כנסיות ולא בבתי מדרשות וישתכחו בעיר אשר כן עשו כי נשכח זכרם מן העיר שהיו עושין בהן הרעות ולא שמו האחרונים בלבם לאמר מה הנייה לנו לעשות עוד רעה אלא עושין כמותם גם זה הבל שבאו לעולם.

פסוק יא

אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה. אין הקב"ה עושה דין ונקמה בעושי מעשה הרעה שיבא עליהם מפלתם במהרה. על כן מלא לב בני האדם בהם בעצמם לעשות רע. לפי שרואין שהקב"ה ארך אפים מתקשים לעשות רע.

פסוק יב

אשר חוטא עושה רע מאת. וכתי' פעמים שלש עם גבר אלא מאת מאה שנים יחיה האדם ובכולם חוטא ומאריך ימים לו שמה ישוב בתשובה. כי גם יודע אני. מזה הדבר יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר יראו מלפניו שאם לעוברי רצונו כך מאריך לו להחיותו לחיי עד אם יחזור בתשובה לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

פסוק יג
וטוב לא יהיה לאותו רשע לעתיד לבא ולא יאריך ימים ביום הדין כצל עובר יהיה שמיד יקבל דינו שנ' על כן לא יקומו רשעים במשפט ולא יהיה להם מעמד בדין. אשר איננו ירא מלפני האלהים שלא חזר בתשובה.

פסוק יד
יש הבל. יש דבר שהוא נתון לעולם לשון הבה שהרי הבל אחיו של קין היה על שהוא נתון לעולם נקרא הבל כך הבלי קהלת כלומ' דברים שהם בעולם. אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים מה שהיה ראוי להגיע לרשעים אותם הצרות מגיעות לצדיקים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים שהיה ראוי לצדיקים (אמרתי) שגם זה הכל. נתנו הקב"ה כדי שיקבל הצדיק שכרו משלם לעתיד לבא והרשע את פורענותו משלם ליום הדין.

פסוק טו
ושבחתי אני את השמחה. אלו המצות כענין שנא' שמחה לצדיק עשות משפט. אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו. אמ"ר יוסי וכי האכילה והשתיה מלוין לאדם בשעת מיתתו אלא בידוע שאין הכתוב מדבר כי אם במעשים טובים ובמצות.

פסוק טז
כאשר נתתי את לבי וגו'. אלו העמלים בהבלי העולם ומשתדלין לצבור הון רב והוא הבל והתשובה לפניו ואינו עושה.

פסוק יז
וראיתי והתבוננתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל למצא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל. בשביל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת ולא יוכל למצא וכן אתה מוצא בחכם שבחכמים ויקרב משה את משפטן לפני י"י (שנתעלמה ממנו הלכה).

פרק ט

פסוק א
כי את כל זה נתתי את לבי להתחכם ולבור ולברר את כל זה אשר הצדיקים והחכמים העוסקים בחכמת התורה ועבדיהם ומעשיהם כמו מבית עבדים מבית עבדות. ביד האלהים. הכל לפניו גלויים. גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם כלומ' גם אם הקב"ה

אוהב את אוהביו ואם שונא את הרשע אין יודע האדם (כלומ') אין יכול אדם להבין בעולם הזה במי בחר הקב"ה הכל לפניהם כלומ' הכל שוים לפני בני האדם בין הטובים בין הרשעים הכל שוים לפניהם כאחד שאין אדם יכול להפריש ביניהם לפי שהקב"ה מאריך לרשעים ומביא ייסורין על הצדיקים לכך אין להתבונן במעשי י"י ואם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא.

פסוק ב

הכל כאשר לכל. הכל של עולם כאשר לכל הרשעים כן לכל הצדיקים אין הפרש ביניהן בעולם זה מקרה אחד לצדיק ולרשע כדרך שאתה מוצא בנח שהיה איש צדיק תמים דאמ"ר יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. לצדיק. זה נח כשבא לצאת מן התיבה הכישו הארי ושברו והיה צולע. ולרשע. זה פרעה נבו. בא לישב על כסא שלמה ולא היה יודע מנגנון (פי' ב"ה עורמעות שלו ובלע' אִינְגֵיינְיִי) שלו והכישו הארי ושברו לכך נקרא פרעה נבו. לטוב ולטהור זה אהרן שהיה קדש י"י נברר לקדש הקדשים. ולטמא אלו מרגלים שדברו דבר גנאי על ארץ ישראל ולא אלו נכנסו לארץ ולא אלו. ולזובח זה יאשיהו דכתי' וירם יאשיהו לפני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים. ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטלו עבדת בית י"י מעל המזבח ומה שהוא או' ויזבח לו צאן ובקר לעצמו (זבח) ולא לקרבן. וזה מתו בחצים שנ' ואיש משך בקשת בתומו ואומ' וירו המורים למלך יאשיהו. בטוב כחוטא. טוב זה דוד שנ' טוב רואי עם יפה עינים כחוטא זה נבוכדנצר שנ' וחטאך בצדקה פרק. דוד מלך מ' שנה ויסד בית המקדש ונבוכדנצר החריבו ומלך מ"ה שנה. הנשבע כאשר שבועה ירא. הנשבע זה צדקיה שנא' בו גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים. במה השביעו ר' יוסי ב"ר חנינא או' במזבח השביעו. כאשר שבועת ירא זה שמשון שנ' ועתה השבעו נא לי בי"י פן תפגעון בי אתם זה ניקרו פלשתים את עיניו וזה עיור נבוכדנצר עיניו. ולפי שראה שלמה כל אלה ברוח הקדש אמר מקרה אחד לכל.

פסוק ג

זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואין משימין על לבם כי יש להקב"ה ליתן שכר טוב לצדיקים וגמול רע לרשעים אלא לבם מלא רע. ואחריו אל המתים. ואחריתו של אדם למתים ואין שבים מחייהם ליוצרם.

פסוק ד

כי מי אשר יחובר יבחר כתי' כלומ' כל מי שהוא יחובר אל כל החיים יש בטחון לעשות תשובה וכן מי אשר יבחר שיבחר בו הק' אל החיים בזמן שהוא בחיים יש בטחון שיעשה תשובה כי לכלב חי הוא טוב לענין תשובה וקיום המצוות מן האריה המת שנ' במתים חפשי כיון שמת אדם כבר נעשה חפשי מן המצוות. ס"א כי לכלב חי הוא טוב קטן בן יומו (חי) מחללין עליו את השבת דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת.

פסוק ה

כי החיים יודעים שימותו. אעפ"י שאין הפסוק יוצא מידי פשוטו המדרש שאין מוציאו מפשוטו נאה הוא כגון זה אשר אמרו רז"ל כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפי' במיתתן נקראין חיים הם יודעים שימותו ומחשבין תמיד עת המיתה ועובדים לבוראם כל זמן חייהם והמתים אלו הרשעים שאפי' בחייהם נקראין מתים שנ' ואתה חלל רשע. אינם יודעים מאומה. אין חושבין יום המיתה שאין דואגים ואין כואבים על עסק יום הדין ואין להם שכר אלו המתים משימותו אין להם שכר ואין יכולין להתעסק במצות שהמצות לחיים ניתנו ולא למתים כי נשכח זכרם מן הארץ לכך נאמר כי לכלב חי הוא טוב.

פסוק ו

גם אהבתם של רשעים שהיו אוהבים את הרשע גם שנאתם שהיו שונאים את הטוב וגם קנאתם שהיו מקניאים לבוראם (כענין) שנא' יקניאוהו בזרים כבר אבדה ובטלה לה וחלק אין להם עוד עם הצדיקים שאין כח בידם לעשות. לעולם. כל ימי היותם בקבר אין להם כח לעשות תשובה בכל אשר נעשה תחת השמש בכל דרך המצוות והמעשים טובים שבני אדם עושין תחת השמש אבל הצדיקים אוכלין עולם שלם ועל כל אשר הסגילו תחת השמש.

פסוק ז

לך אכול בשמחה לחמך. על שאמ' על הרשעים וחלק אין להם עוד לעולם ושכר אין להם כי נשכח זכרם שב לומר על הצדיקים, ומה טובה שכיון שמסתלק הצדיק מן העולם הזה מלאכי השרת מקבלין אותו. בשמחה לחמך. תורה שיגעת בה בחייך בא וקבל שכר טוב תחתיה מזומן לך טובה ומנוחה לחיי עד לפני קונך להודיעך שכל דברי קהלת בן דוד על חזוק התורה והמצוות לא על אכילה ושתיה.

פסוק ח

בכל עת יהיו בגדיך לבניך ושמן על ראשך. אמ' ר' יוחנן בן זכאי לא מדבר אלא במצות ובמעשים טובים. אמ"ר יהודה הנשיא בשם ר' יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן כל בני עירו ולא קבע להם זמן. הפיקחים אומ' אין המלך חסר כלום פתאום יזמין אותנו מוטב שנהיה מתוקנים הלכו ורחצו והחליפו שמלותיהם בדרך הנכנסין לבית המלך. הטיפשין אומ' וכי לא נרגיש בשעת תקון הסעודה הלכו כל אחד ואחד לבית מלאכתו. הפחם לפחמיו. הסייד לסיידו. היוצר לטיט. הבורסקי למלאכתו. הכובס לבית המשרה. פתאם קראם המלך שמח המלך לקראת הפיקחין וכעס על הטיפשין. אמ' המלך אלו שתקנו עצמם יאכלו לפני ואלו לא יעמדו לפני אלו יעמדו על רגליהם ויראו בשמחת הפיקחין כדי שיהו מצטערין וכן הוא אומ' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו לכך נאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר אלו מעשים טובים היינו דתנן שוב יום אחד לפני מיתתך.

פסוק ט

ראה חיים עם אשה אשר אהבת. מזהירך הכתוב שתהא עוסק במלאכה כדרך הארץ שהם חיים לעולם כענין שנ' ובחרת בחיים בדרך ארץ. עם אשה אשר אהבת זו תורה היינו דתנן כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון וכן הוא אומ' והחוט המשולש זה שיש בידו תורה ודרך ארץ ומעשים טובים. כל ימי הבלך. שלא תעזוב תורתך לעת זקנותך כי היא חלקך בחיים לחיי העולם הבא ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש. בדרך ארץ אתה חי ובתורה לעולם הבא לפיכ' יפה תלמוד עם דרך ארץ.

פסוק י

כל אשר תמצא ידך לעשות טובה בכחך עשה עד שאתה מצוי ומצוי לך. כי אין מעשה טוב וחשבון צדקות ודעת יראת י"י וחכמת התורה בשאול אשר אתה הולך שמה. אמ"ר זעירא המת שומע קול קילוסו בתוך ארונו כמתוך חלום.

פסוק יא

שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ. שעד שהוא קל ברגליו הוא נופל כדרך שאתה מוצא בעשאל שהיה קל ברגליו ונפל וגם לא לחכמים לחם שהרי קרח היה עשיר גדול ולא היה בו חכמה שעמד ועירער על הכהונה וגם לא לנבונים עושר שהרי איוב היה אדם גדול ובעל תבונות והוא אמ' חנוני חנוני אתם רעי וגם לא ליודעים הן שהרי אמ' לו משה ליהושע המקנא אתה לי ולא היה לו חן בדברו ומאלה אתה לומד בכל

הדורות כי עת ופגע יקרה את כלם. וכן אמרו רז"ל חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא.

פסוק יב

כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים. זה עת יום המיתה שהיא נעלמה מן הבריות כדגים שנאחזים במצודה רעה אמ"ר ברכיה זו חכה מלמד שמיתת אסכרה קרשה מכולם וכצפורים האחוזות בפח בהם יוקשים בני האדם לעת רעה. האדם הולך ליהנות פרוטה והוא נכשל בה ומת. כשתפול עליהם פתאום כמו גוים או ליסטים או שטף נהר או תבעירה או זוטו של ים וכיוצא בהם.

פסוק יג

גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי וכ"ש לשאר בני אדם אם לחכם שבחכמים כן כ"ש לשאר בני אדם. ס"א גם זו ראיתי חכמה אמ"ר שמואל בר נחמני אלו רמאות של בני אדם שמערבין מים ביין וכן לכל מיני גניבה והיא בעיניהם כחכמה והוא רשע וסכלות.

פסוק יד

עיר קטנה ואנשים בה מעט. אלו אברים שבו רמ"ח איברים ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע שהוא מולך על האדם ומושכו לרצונו. גדול כענין שנ' כי הגדיל לעשות. וסבב אותה שצופה להפיל את האדם. ובנה עליה מצודים גדולים אלו עומקניות שבלב בני האדם.

פסוק טו

ומצא בה איש מסכן וחכם. זה יצר הטוב שהוא מסכן שאין רוב בני אדם שומעים אליו וחכם שכל השומע לו הוא חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו שכל השומע ליצר הטוב נמלט מדין גיהנם ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא שהוא רוח ואין אדם יכול לעשות עמו טובה. אמר הקב"ה אדם לא זכר אני אזכרנו והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר שיהו כל העולם שומעין ליצר הטוב.

פסוק טז

ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה שהחכמה מצלת את האדם מדינה של גיהנם ולא בגבורה וחכמת המסכן בזויה. אמ"ר יוחנן וכי אדם מסכן למה תהיה חכמתו בזויה אלא זה שהוא מסכן בדבריו כגון זקן שהוא יושב ודורש למה תטה משפט והוא מטה לא תכיר פנים והוא מכיר ודבריו אינם נשמעים בצבור על שהוא רע מהם והוא אומ' טול קיסם (מבין) עיניך והם אומ' לו טול קורה מבין שיניך.

פסוק יז

דברי חכמים בנחת נשמעים. אלו דברי מדרש בוא וראה משה אמר להם לישראל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת וכל ישראל שומעין לו וכל הדורות. מזעקת מושל בכסילים שהרי פרעה גזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא עמדה גזירתו אמ' אם בן הוא והמיתן אותו אפי' המילדות לא שמעו גזירתו. מושל בכסילים אדם שליט על העם והוא כסיל אין דבריו נשמעים. בכסילים. שמעשיו בכסילות כמעשה הכסילים.

פסוק יח

טובה חכמה מכלי קרב כמו חכמתה של אשה חכמה שקראה אל יואב מן החומה אנכי שלמי אמוני ישראל אמרו היא סרח בת אשר שהשלימה מניינם של ישראל במצרים שבעים נפש אמרה לו האתה יואב חכם וגבור שבישראל ודוד חסיד שבמלכים לא למדתם כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל אמ' לה חלילה חלילה לא לי ולא לדוד מיד ותבא האשה אל כל העם בחכמתה תחילה אמ' להם מי עמד כנגד דוד והצליח וכנגד יואב ונמלט אמרו לה ומה הוא מבקש אמרה אלף איש אמרו מוטב ניתן אלף איש ולא ישחית כל העיר אמרה אנכי אפייסנו במאה איש אמרו הלואי ומי מעכב עשתה עצמה כאלו היא מדברת עמו אמרה להם איש אחד הוא מבקש אמרו אפי' הטוב שבנו אם מבקש יהרג ולא ישחית את כל העיר אמ' להם אכסני הוא ושבע בן בכרי שמו ומיד כרתו את ראש שבע בן בכרי וישליכו אותו מן החומה. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חט אחד אובד העולם הזה והעולם הבא ומכאן אתה למד לכל אדם שיש קונה עולמו בשעה קלה ויש מאבד עולמו בדבר קל שדברי קהלת כמבועי מים ובנחלים נטיו.

פרק י

פסוק א

זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. פי' שאם יפלו זבובים וימותו בשמן רוקח של מלכים יבאיש יביע כמו נבעה בחומה נשגבה יקלקל אותו השמן הטוב אבל מכל מקום עדיין יקר הוא אם אינו ראוי למלכים ראוי לרפואה ולשרים אבל חכמה וכבוד שהיה לאדם (ובו) סכלות מעט מאבדו כענין שנ' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ס"א כשם שזבובי מות יבאיש יביע את שמן רוקח ונאבד ואינו שוה כלום כך האדם שהוא יקר מפני חכמה וכבוד שיש בו סכלות מעט מבזהו שאם עבר עבירה מיד הוא מתבזה כמו השמן הטוב שמתבזה בדבר קל שהרי חוטא אחד מאבד טובה הרבה.

פסוק ב
לב חכם לימינו שהוא מיימין את דעתו ולבו לדרך הטוב והחיים. ולב כסיל לשמאלו שהוא נוטה לכסלות הבלי עולם. התורה נתנה בימין שנ' מימינו אש דת למו הרי לב חכם לימינו.

פסוק ג
וגם בדרך כשסכל הולך לבו חסר שהוא סבור שהכל שוטים כמותו. ואמ' לכל כי סכל הוא מודיע שטותו וטפשותו לכל.

פסוק ד
אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח. פירושו אם באת לך ממשלה מן השמים אל תנח ענותנותך כדרך שאתה מוצא בדוד מלך ישראל שהוא אמ' שמעוני עמי ואחי לא כדרך שעשה זכריה בן יהוידע הכהן דכתי' ויעמוד ממעל לעם שראה את עצמו גדול מן הכל שהיה כהן ונביא ודיין והתחיל מבזם בדברים שנ' ויאמר להם למה אתם עוברים את מצות י"י מיד ויקשרו עליו וירגמוהו אבן. כי מרפא שבא בדרך ענוה כדרך שאמ' י"י עמכם בהיותכם עמו וגו'. יניח חטאים גדולים. משקיט כל חטא ופשע שהרי חטאו ישראל על זכריה שהרגו כהן ונביא ודיין ושהיה שבת וששפכו דם נקי. ס"א אם רוח המושל. אם יכעוס עליך המושל מקומך אל תנח עוד תפיל תחנתך לפניו (כי מרפא) שאם תתרפא ותתעצל שלא לבקש מאליו יניח חטאים גדולים. ס"א כי מרפא יניח חטאים גדולים אם תמתין לו עד שיעבור כעסו וחמתו יניח חטאים גדולים וימחול לך.

פסוק ה
יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיוצא מלפני השליט. שכן אתה מוצא ביעקב אבינו שאמ' ללבן עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה וכן הוה לה הוי כשגגה שיוצא מלפני השליט וכן אמרו רז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.

פסוק ו
ניתן השכל במרומים בעולם הזה ובעולם הבא ועשירים שאין בהם דעת יהיו מבוזים ויהיו בשפל כמו עניים.

פסוק ז
ראיתי עבדים על סוסים. זה על דרך שררה שהרי אחאב היה כמו עבד לפני אליהו בחכמה ובתבונה ובצדקות דכתי' ויד י"י היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב. ס"א ראיתי עבדים על סוסים אלו ישראל כענין שנ' וילכו בלא כח לפני רודף. ראיתי עבדים על סוסים כלומ' שהעבד אם הוא בן דעת מושל בבן כסילים.

פסוק ח

חופר גומץ. זה הרשע שחופר גומץ לצדיק והוא נכשל בה כדרך שאתה מוצא בהמן שנ' ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. ופורץ גדר. כל מי שהוא פורץ גדר התורה ישכנו נחש זה קללת משה שאמ' ארור אשר לא יקים.

פסוק ט

מסיע אבנים יעצב בהם. על פשוטו של פסוק שאין אדם יכול לעשות מלאכה חשובה כי אם יטרח בה והוא יעצב בהם כמו בעצבון לאכלנו ובוקע עצים נותן נפשו בכפו ויסכן בם לשון סכנה מפני הגרון. ופירושו שאם רוצה אדם לעסוק בתורה ובחכמה ולהסיע דברים עמוקים ממקומם שהם משורשין כמו אבני ההר יעצב בהם עד שיקיא חלב שינק משדי אמו אינו נעשה חכם שנ' כי מיץ חלב יוציא חמאה ובוקע עצים שהוא רוצה לבקוע הדבר ולהוציאו לאור ולסלסל התורה יסכן בם יתחכם בם כמו חלאל יסכן (גבר) כי יסכן עלימו משכיל שהוא מוציא דבר מתוך דבר ומרבה חכמה ומוסיף תבונה בכל יום ויום.

פסוק י

אם קהה הברזל. ה"א במקום כ"ף כמו והיה כעם ככהן ופירושו אם קהה השמים והיה כברזל מלהוריד טל ומטר והוא לא פנים קלקל הדור לא נהגו כשורה וקלקלו מעשיהם מה יעשו וחיילים יגבר יקדישו צום ויקראו עצרה. ויתרון הכשר חכמה ואז יהיה להם יתרון והכשר בעשותם דברים של חכמה. רז"ל אמרו אם ראית תלמיד שמשנתו קשה עליו מפני שאין רבו מסביר לו פנים על שקלקל מה יעשה ירבה עליו רעים לפייסו ויתרון הכשר חכמה תהיה לו. ס"א נאמר על תלמיד שאינו מבין למודו אם קהה דעת התלמיד כברזל ואין מבין מה שהרב אומ' לו. והוא לא פנים קלקל לא חזר למודו ולא הפך הדפים של ספר כמו קלקל בחצים מה יעשה וחיילים יגבר ירבה בישיבה ויוסיף להגות ויתרון הכשר חכמה תהיה לו ותרבה חכמתו. ס"א על פשוטו של פסוק אם קהה הברזל שעמד פיו שאינו חותך והוא לא פנים קלקל לא השחיזו ולא הסב בו על פני המשחזת. וחיילים יגבר ילך אל הנפח ויכה בחיל בכח ויתרון הכשר חכמה כך היא החכמה צריכה מוסר ומסות שנ' אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנו ממנו.

פסוק יא

אם ישך הנחש בלא לחש. הוא נחש ששמו פתן חרש שאינו שומע לקו מלחשים. ואין יתרון לבעל הלשון. שכשם שזה הורג ואין לו רפואה כך זה הורג ואין לו רפואה. אמרו לו לנחש מפני מה אתה נושך ומה הנאה יש לך אמ' להם ואין יתרון לבעל הלשון שהוא הולך רכיל מה הנאה יש לו כשם שהוא עושה כך הוא עושה וכשם שהנחש נושך באבר

אחד וכל האיברים מרגישין כך המלשין אומר כך והולך (כאן והורג) למרחוק אמרו לו לנחש מפני מה לשונך שותת אמ' להם לשוני נרמה לי. ולמה גופו מצורע אמ' להם שהוא מלשין ולמה הולך בגררות על שפרץ גדירו על עולם.

פסוק יב

דברי פי חכם חן שהכלא והבין לשמוע את דבריו שהוא מורה כשורה ואומ' כהלכה. ושפתות כסיל תבלענו דבריו שמדבר בסכלות ורוצה לפסוק דברי החכם ולב העם. ס"א דברי פי חכם חן זה כורש שחזר לבנות בית המקדש ושפתות כסיל תבלענו זה אחשורוש שמנע מלבנותו.

פסוק יג

תחילת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה שהרי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי י"י אלהיו עמו ויעל הרי דברי פי חכם חן. ושפתות כסיל תבלענו דכתי' ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם. תחילת דברי פיהו סכלות שכתב ספרים להיות כל איש שורר ביתו. ואחרית פיהו כתב הוללות רעה להשמיד להרוג ולאבד.

פסוק יד

והסכל ירבה דברים ולא ידע האדם מה שיהיה לו בחייו ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו לפיכ' אין לו אלא לבטוח ביוצרו.

פסוק טו

עמל הכסיל תיגענו והוא מתחתך ללכת בקוצים ובברקונים כן השוטה מניח דרך סלולה והולך לו בדרכי הכרמים והוא יגע על חנם. ס"א עמל הכסיל תיגענו אינו הולך לעיר לעשות מלאכתו ויהיה לו ריוח וינוח אלא הולך לכאן ולכאן ויגע ועמל בכסלותו כענין שנ' ועיני כסיל בקצה ארץ. ס"א ועמל כסיל תיגענו זה תלמיד שהוא יגיע ללמידת ההלכה ואינו הולך אצל רבו שהוא עיר לשון עירין וקדישין.

פסוק טז

אי לך ארץ שמלכך נער. אינם מתעסקים בישובו של עולם בא וראה מה עשה רחבעם בן שלמה הניח עצת זקנים בשביל עצת הנערים ונתחלקה מלכותו.

פסוק יז

אשריך ארץ שמלכך בן חורין כלומ' בן מיוחס כמו חורי הארץ חוריה ואין שם מלוכה יקראו. ושריך בעת יאכלו בגבורה מתעסקין להתגבר במלכותם ולא בשתי ולא בחלשות כמו נשתה גבורתם רז"ל אמרו אלו מלכי בית דוד שהיו דנין את ישראל כענין שנ' בית

דוד כה אמר י"י דינו לבקר משפט ואומ' ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין.

פסוק יח

בעצלתים ימך המקרה על פשוטו של פסוק שאם היה אדם עצל וראה ביתו מתרועע יפול המקרה ויבא לו הזק גדול ובשפלות ידים שאינו מתקן הרעפים ידלוף הבית ויהרס ופירושו שאם יתעצל אדם מלכסות ראשו כראוי ימך המקרה ויכאיב ראשו ובשפלות ידים שאינו מקנח ראשו מן המרחץ ידלוף הבית ותמלא חטטים. ומדרשו על ישראל על שנתעצלו לעשות טוב ותשובה נתמכמכו שנ' ויגל את מסך יהודה והלכו בגלות ובשפלות ידים שלא עשו תשובה ידלוף הבית כענין שנ' כי הנה י"י מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים.

פסוק יט

לשחוק עושים לחם. פשוטו של פסוק מי שיש לו שדה זורעו ועושה לחם לאכול הרי הוא שוחק כי לא ימות ברעב ויין ישמח חיים ומי שיש לו כרם ובוצר אותו ועושה יין גם זה שמח בחלקו כענין שנ' ויין ישמח לבב אנוש. והכסף יענה את הכל. מי שיש לו ממון יענה את הכל יסדיר לו הכל בביתו בלא טורח קונה לו לחם ויין וכל צרכי ביתו מקטן ועד גדול כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי י"י יחיה האדם יענה כמו כל פעל י"י למענהו. לסדורו. ס"א לשחוק עושים לחם אלו שלומדים ואינם סברים ויין ישמח חיים אלו סברים שהם שמחים מיינה של תורה. והכסף. ואם הוא חכם וגם עשיר יענה את הכל כענין שנ' וענתה בי צדקתי ואם לא עשה צדקה לענות בו סרה.

פסוק כ

גם במדעך מלך על תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. גם במדעך מלך אל תקלל. מלך שבדורך ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. עשיר שבדורך. כי עוף השמים יוליך את הקול שנ' בחדרי משכבך לפי שאזנים לכותל שמא ישמע אדם וילך ויגיד. ובעל כנפים יגיד דבר שבמדעך. אמר רב אבין בשעה שאדם ישן נשמה אומרת לגוף וגוף אומר למלאך ומלאך אומר לכרוב וכרוב אומר לבעל כנפים ובעל כנפים יגיד לפני מי שאמ' והיה העולם. וכן מצינו שנתחייב דוד על שאול בשעה שאמ' יבושו ויבהלו כל אויבי וכתי' ביום הציל י"י אותו מכף כל אויביו ומיד שאול. לכך נאמר שגיון לדוד אשר שר לי"י על דברי כוש בן ימיני.

פרק יא

פסוק א

שלח לחמך על פני המים. פשוטו של פסוק להיות זורע במקום שיש שם לחלוחית מים שהזרע מתברך כי ברוב הימים בימי קציר תמצאנו. ופירוש על בעלי צדקה. אמ' רב פפי אם בקשת לעשות צדקה עשה עם עמילי תורה שהם עמלים שנמשלה למים כי ברוב הימים אם תפול לצרה תמצאנו יתנצל מתוך צרה. ר' אלעזר בשם ר' סימא פתר קרא באברהם אבינו שנ' וירא והנה שלשה אנשים וגו' וכתי' יוקח נא מעט מים וכו' וכנגדן פרע המקום לבניו. במדבר. לחם מן השמים. בארץ. ארץ חטה ושעורה. לעתיד. יהי פסת בר בארץ. מכן ואילך הכן מדעתך כי ברוב הימים תמצאנו וכן הוא אומ' נותן לרש אין מחסור. ואו' קרנו תרום בכבוד.

פסוק ה

אשר יעשה את הכל. שעשה ושעתיד לעשות. יום מיתה דכתי' כי לא ידע האדם את עתו יום נחמה כי יום נקם בלבי עומק הדין כי המשפט לאלהים הוא. ואין אדם יודע מה בלב חבירו שנ' אני י"י חוקר לב בוחן כליות מה עוברה של אשה דכתי' כעצמים בבטן המליאה כמה ישתבר דכתי' כי מתת אלהים היא ועל מלכות הרשעה דכתי' כי יום נקם בלבי והואיל ואין אדם יודע את מעשה האלהים לא ישמור רוח ולא יראה בעבים.

פסוק ו

בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך. התהלך בתומיך וצא לזריעה וצא לקצירה כי אינך יודע אי זה יכשר ויצליח הזה או זה ואם של בקר ואם של ערב. ואם שניהם כאחד טובים ויוצלחו שניהם הרי לך טוב ממה שהיית מתעצל ופירושו שאם טרחת ויגעת בבחורתיך במצוות ולערב גם בזקנותך אל תנח ידך ר' אליעזר אומ' אם זרעת בבכיר זרע גם באפיל שאין אתה יודע אי זה (זרע) מתקיים בידך. ר' יהושע אומ' אם בא עני בבקר תן לו צדקה ואל תחזירהו ריקם ואם בא עוד לערב תן לו. ר' ישמעאל או' אם למד אדם תורה בילדותו יחזור וילמוד בזקנותו.

פסוק ז

ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש. ומתוק יהיה לו לאדם לעולם הבא אם יסתכל באור הזה ויתבונן מעשה השם. וטוב לעינים הוא שיראה האדם את השמש שהוא המאור הגדל שהוא עולה ויורד ופעמים מחשיך ויאמר בן אדם בדעתו מיכן הוא דרך בני האדם פעמים יהיו בשמחתה פעמים יהיו בעצבון וישית אל לבו ויודה לבוראו

על כל מה שבאין עליו אם טוב אם רע. ס"א ומתוק האור שעתיד הקב"ה להאיר לצדיקים אשרי מי שיזכה לאותו אור לאור באור החיים. את השמש. נתן הקב"ה השמש דוגמא בעולם הזה להתבונן אורו של הקב"ה לעתיד לבא.

פסוק ח

כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח במעשים טובים ויסגל במצות וזכיות לעצמו ויזכור ימי החשך ימי הקבורה כי הרבה יהיו כל שבא הבל. כל אדם שהוא בקבר שהם הבל לא יעשה שם לא זכות ולא מצוה ולא יהלל שם לבוראו שנ' לא המתים יהללו יה וכו'.

פסוק ט

שמח בחור בילדותך. זה כמו איש גלולי עיניו (השליכו) לכו עבדו כלום' ידעתי כי השוטים והכסילים כן דרכם לשמוח בילדותם ובימי בחרותם ולהלוך בדרכי לבם ובמראית עיניהם אבל הנני מודיעם כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט כי יש דין ויש דיין ויש מתן שכר לצדיקים ופורענות לרשעים. ר' חייא ורבא המשיל הפסוק הזה לאחד שהיה שט על פני המים והיה נכנס הרבה אמ' לו תשוט ותכנס אבל דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט.

פסוק י

והסר כעס מלבך. אלו העונות שמכעיס בו האדם בילדותו את בוראו ומשחירין פניו בעת זקנותו. כי מעשה הילדות ומעשה השחרות הם ימי הבחרות שעדיין שער ראשו שחור ודומה לו משחר לך טל ילדותך. הבל. שמהבלין אותו לעתיד לבא.

פרק יב

פסוק א

וזכור את בוראך. זכור מי שבראך במעי אמך בימי בחורותיך בזמן שהכח בך וכן הוא אומר אשרי איש ירא י"י אשרי מי שמתגבר לכבוש ביצרו כשהוא איש עד שלא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה שהזקן כבדין עליו הימים והכל דומים לו רעים. והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אלו ימי הייסורין (שהאדם) קץ בחייו מפני החלאים.

פסוק ב

עד שלא תחשך השמש והירח והכוכבים. עד שלא יחשך קלסתר פנים והעינים שהם כשמש והאור זה החוטם ששואב החיות לגוף כמו המאור לעולם והירח זו הפדחת.

והכוכבים אלו ראשי הלסתות בזמן שהבשר בפנים וראשי הלסתות מלאים בשר הם נאים לפנים. ושבו העבים אחר הגשם. בא להטיל מים למוציא גללים.

פסוק ג

ביום שיזועו שומרי הבית. ארבעה יסודי הגוף דם וליחה ומרה שחורה ומרה אדומה והם ד' רביעיות שאם חסרו מן הגוף רביעית דם ורביעית ליחה ורביעית אדומה ושחורה מיד מת. כל רביעית הכתוב בתלמוד ביצה ומחצה. וביום שיזועו אלו היסודות הארבעה מיד מתגרים בו החלאים עד שימות. ס"אט ביום שיזועו שומרי הבית אלו ארכבותיו שלאחר שנזקן מזדעזע. והתעוותו אנשי החיל אלו הצלעות ובטלו הטוחנות זה המסס ואצטומ' דליבא הוא הקרב העליון שטוחן המאכל שלאחר שנזקן האדם מתקרב (מתקדר) הקרב העליון ואינו טוחן המאכל. כי מיעטו. אלו השינים שגם הם טוחנין ובזקנותו מתמעטין וחשכו הרואות בארובות אלו העינים ר' חייא בר נחמא אומ' אלו הכליות שהן יועצות והלב מבין וכיון שהזקין בטלה עצתו ומחשבתו.

פסוק ד

וסוגרו דלתים בשוק אלו השוקים שאין הזקן יכול להלוך והוא נסגר בביתו. בשפל קול הטחנה מפני שאין יכול לאכול ולטחון מאכלו והוא נסגר בביתו והיינו דאמרי אינשי כריסא טענא רגלין. ויקום לקול הצפור שאפי' קול הצפור קטנה יעירנו משנתו. וישחו כל בנות השיר. אלו גידי הצואר שמוציאין את הקול. רבנן אמרי אלו השפתים ור' חייא בר נחמי' אמ' בנות השיר הם כנפי הריאה שמהם יוצא הקול ורז"ל אמרו בתלמוד וישחו כל בנות השיר (כמו וישחו) שאפי' שיר נאה דומה לזקן כשיחה ודבור וחידה נמוכה מפני שאזניו כבדות.

פסוק ה

גם מגבוה יראו שהזקן מתפחד במקום גבוה ואפי' גבשושית קטנה נדמית עליו כהר גבוה. וחתחתים בדרך שהוא חת בכל הדרך שלא יפול לשון ויהי חתת אלהים והיסוד חתת. וחתחתים כמו מתעתע, מתלהלה, מתמהמה. וינאץ השקד. זה עצם שבזנב שהוא כמו שקד. ובלשון תלמוד נקרא השקד לוז שבשדרה שכיון שבא לידי זקנה הבשר מתמעט והעצם ההוא יוצא ובולט מתום העור ונראה כאו הינץ השקד וינץ כמו עלתה נצה. ויסתבל החגב. הוא העגב עי"ן במקום חי"ת כמו עשקה לי ערבני שהוא כמו חשקה שהבשר כלה והחגב מסתכל כמו הגבן. ותפר האביונה. זו תאות נשים שמתבטלת ממנו. כי הולך האדם לבית עולמו. מלמד שכל אחד ואחד יש לו עולם לבדו לפי מעשיו. וספדו בשוק הסופדים. שבני אדם מספרים מעשיו.

פסוק ו

עד אשר לא ירתק חבל הכסף. אמ"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק זה חוט של שיזרה. ירתק ינתק רי"ש במקום נו"ן כמו ראצר נאצר. ויתכן להיות מגזרת ורתוקות כסף. הרתוק ואמ' רתק כלי ע"ז שהוא שבר והכה. חבל הכסף הוא המוח שבשדרה שהוא לבן ככסף ותרץ גולות הזהב זה הראש שלאחר שנזקן אין בו כוח לסבול ראשו כי אם רותת. ותרוץ כמו לא יכרה ולא ירוץ ותריץ את גולגלתו אך עשוק ורצוץ. ותשבר כד על המבוע. שלאחר ג' ימים כריסו (של אדם) נבקעת והפרש נופל על פניו. ס"א ותשבר כד על המבוע זה הלשון שנפסק מלדבר בתוך הפה. מבוע במשקל מבול ומצאנו נחל נובע א"כ יסוד מבול נובל. ומזה היסוד יביע אמר יבאיש יביע תבענה שפתי תהלה. ונרוץ הגלגל אל הבור זה הגוף שהוא נעשה גלל גלל והוא מתגלגל אל הקבר.

פסוק ז

וישוב העפר. זה הגוף שנ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב. והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. אלו נפשות הצדיקים שנ' והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את י"י אלהיך.

פסוק ח

הבל הבלים אמר הקוהלת אלו דברי חכמה שאמ' קהלת מפי הגבורה על הבלי העולם משנברא ועד סופו ועד יום הדין. הכל הבל. הכל צריכין לתת דעת על הבל שהוא נברא בו מה יעשה ויזכה.

פסוק ט

ויותר שהיה קהלת חכם. כלומ' אפי' אמרו מדעתו קהלת היה ראוי לכוף אזננו לשמעם ויותר שאמרם ברוח הקדש שהיה קהלת חכם. ז' פעמים נזכר קהלת במגלה זו. ואלו הן. דברי קהלת. אמר קהלת. אני קהלת. אמרה קהלת. אמר קהלת. שהיה קהלת בקש קהלת. שכל דבריו לא הוסיפו ולא גרעו משבעה ספרים שבתורה. בראשית, ואלה שמות, ויקרא, וידבר, ויהי בנסוע, ויהי העם, אלה הדברים. ויותר שהיה קהלת חכם לתועלת עצמו עוד זכה וזיכה לימד דעת את העם דעת התורה והמצוות ודעת יחוד השם ודעת יום הדין. ואיזן וחיקר. פתח להם אזנים להוציא דבר מתוך דבר להבין ולהשכיל דעת ובינה. איזן כמו אזנים של קופה גדולה שהיא מטלטלת על ידי אזנים כך התורה נלמדת על ידי פירושיה. וחיקר. שלא היה אדם יכול להגות ולסבור בדברי תורה כל עיקר עד שעמד שלמה לסבור ולהגות בדברי תורה ונתן דרך ופתח למשכילים (לסברים) ולמבינים להבין דבר מתוך דבר ומדרש ממדרש והכל לקחו דרך לדרוש פסוקי התורה. אמ' רב נחמן משל לחכם אחד שמצא חרישה של קנים ולא היה אדם יכול לכנוס בתוכה נטל

את המגל והיה עושה בה שביל והיו הכל נכנסין בתוכה כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להבין (ולסבור) בדברי תורה ומשעמד שלמה התחילו הכל לסבור בדברי תורה. תקן משלים הרבה. אמ"ר חנינא משל לבאר עמוקה שהיו מימיה מתוקין וצונין ולא היה אדם יכול לדלות ולשתות מימיה בא פקח אחד וקשר חבל בחבל ודלה ושתה. כך דברי תורה מדבר לדבר דבר למד מענינו ודבר למד מסופו ממשל למשל עד שעומד על דבר תורה לכך נאמר תקן משלים הרבה לשון שול תשולו לה כך הם המשלים מושך דבר לדבר וכן הוא אומ' באיוב ויסף איוב שאת משלו ויאמר. היא חכמתו אל תהי קל בעיניך שעל ידי משל האדם עומד על דברי תורה. אמ"ר יודן כל האומר דברי תורה זוכה שתשרה עליו שכינה שנק' יהב חכמתא לחכימין ומנדעה לידעי בינה.

פסוק י

בקש קהלת למצא מתן שכר המצות למצא דברי חפץ שנ' כי באלה חפצתי נאם י"י. וכתי' יושר דברי אמת. שנ' וידעת כי י"י אלהיך הוא האלהים יהיו בני אדם ניתלין לשמה וסופן לקבל שכרן. ס"א בקש קהלת למצא דברי חפץ לעמוד על הקץ שנ' אם תעירו ואם תעוררו וכו'. וכתוב יושר דברי אמת שנ' כי יום נקם בלבי ליבא בפומא ולא גילה. רז"ל אמרו בקש קהלת למצוא דברי חפץ לדון דינין שבלב ומנין שנקר' חפץ שנ' כי אני י"י עושה משפט וצדקה בארץ וגו'. יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים.

פסוק יא

דברי חכמים כדרבונות. כשם שהדרבן מישר את הפרה לתלמיה כך דברי חכמים מיישרין את ישראל בדרך בוראם. ושמא תאמר כשם שהדרבן מטלטל ונזרק כך יהיו דברי חכמים קלים ונזרקים ת"ל וכמשמרות נטועים בתך הקרשים שאינם זזים ממקומם כך דברי תורה חזקים ומקיימים ושמא תאמר מה מסמרות הללו אינם עושין פרי כך דברי תורה אין בם פרי אם לא למד דבר מדבר לכך נאמר נטועים כנטיעת אילן שהיא רבה ופרה ולא גרסי' זו אף דברי תורה פרים ורבים עד שנעשה כמעיין נובע וכנהר שמתגבר והולך. בעלי אסופות. אלו מסמרות שיש להם ראשים רחבים. רז"ל פרשו אלו תלמידי חב' שמתקבצין ונאספין ויושבין שורות שורות. נתנו מרועה אחד. נאמן אחד אמרן מפי אל אחד שנ' רועה ישראל האזינה ובדברי מי שעמדה הלכה כמותו עושין כל ישראל. טוביה ב"ר אליעזר אמ' משום רבו ר' שמשון ז"ל דברי חכמים כדרבונות צריך לאדם ששומע דברי תורה מפי רבו שיכניס דבריו בלבו כדרבן וכמסמרות נטועים שיהיו דברי תורה נטועים בלוב. בעלי אסופות. לפי שבעלי החכמה נאספים לבית עולמים ולא ימצא

מי ילמדנו טעמי התורה וכיון ששמע אל ישכח ואל יסיחם מדעתו ואל יליזו מעיניו. נתנו מרועה אחד כל מה שדברו הנביאים וכל חכמי הדורות כלם נאמרו למשה בסיני שהוא מרועה אחד.

פסוק יב

ויותר מהמה בני הזהר יותר ממה שכתבתי לך בני הזהר להבין מדעתך ולהרבות חכמה עשות ספרים הרבה אין קץ שאם בא שלמה לכתוב כל טעמי התורה ופירושי החכמה עשות ספרים אין קץ לא היה להם קץ ולהג הרבה בעולם יגיעת בשר ולא היו בני אדם יכולין לסבול לפיכ' פתח להם דרך והם מבינים מדעתם כל אחד ואחד לפי כחו. ורז"ל אמרו בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה ופירושו שדברי תורה יש בהם טעמים נעלמים ושמא תאמר שוגג אני הנה דברי חכמים שביררו לך טעמו של דבר והתורה אמרה שאל אביך ויגדך לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך ימין ושמאל. ואם אתה עובר על דברי תורה במזיד ולא בשוגג הרי ויותר מהמה בני הזהר. עשות ספרים הרבה אין קץ. ושמא תאמר למה לא נכתבו על ידי משה תשובתך כי (הם) ספרים הרבה ולא נתן למשה רבי' ע"ה כי אם התורה כאשר היא ואתה תדרוש ותחקור ותמצא כל דבר ממנה. ולהג הרבה כל הלועג על דברי חכמים דינו הרבה קשה ומשונה ביגיעת בשר שנ' תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה.

פסוק יג

סוף דבר הכל נשמע. סוף כל חכמה את האלהים ירא. גדולה היא היראה שסיים בה קהלת את ספריו קהלת ומשלי כאן כתב את האלהים ירא ובמשלי כתיב אשה יראת י"י היא תתהלל ואו' עקב ענוה יראת י"י. וכן משה איש האלהים אמ' מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ירא את י"י אלהיך. ואת מצותיו שמור. שמוך יראת י"י באים בני אדם לשמור מצותיו. כי זה כל האדם. כי על זה נקרא כל האדם לשמור מצות י"י אלהיו.

פסוק יד

כי את כל מעשה האלהים. שעושין בני אדם האלהים יביא במשפט לעתיד לבא על כל נעלם כ"ש על הגלויות. ס"א על כל נעלם מן הבריות שאין בני אדם מכירין מעשיו והקב"ה מביאו לדין עליהם שהוא חוקר לב ובוחן כליות. ס"א על כל נעלם אמ' רז"ל אפי' הרג כינה לפני חבירו ונמאס לפי שהזיק לחבירו שהיה בו אנינות הדעת כי גם עליו יביא במשפט כ"ש על החמורות אם טוב ואם רע יקבל תשלום רע. ס"א אפי' חשב לעשות רע ולא עשה כי נאנס. ס"א אם טוב ואם רע. אפי' נתן צדקה לעני זה ונתבייש העני כי נתנו לו בפרהסיא יביא אותו במשפט עליו ואעפ"י שעשה טוב.

נשלם פירוש קהלת תהלה לנותן עוז וממשלה.
כתבתיו פה בלונדייה בחדש אייר שנת ה"א
ואברהם ז'ק'ן בא בימים.
ת"ם ת"ל.